

Ewa Rozen

Mój patriotyzm, moja historia

Jastrzębskie oblicza patriotyzmu

Biblioteka Publiczna Gminy Lipno z/s Radomicach
Biblioteka Publiczna Gminy Lipno
Filia nr 1 w Jastrzębiu

Ewa Rozen

Mój patriotyzm, moja historia

Jastrzębskie oblicza patriotyzmu

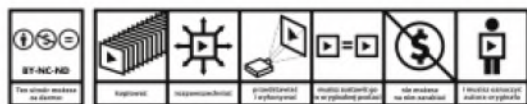
LIPNO 2017

Mój patriotyzm, moja historia

Jastrzębskie oblicza patriotyzmu

Ewa Rozen

„Licencja Creative Commons Uznanie Autorstwa – Użycie Niekommercyjne – Bez Utworów Zależnych 3.0 Polska”

Wszystkie prawa zastrzeżone. Wszelkie prawa do utworów chronionych prawem autorskim są w pełni chronione. Wszelkie prawa do utworów chronionych prawem autorskim są w pełni chronione. Wszelkie prawa do utworów chronionych prawem autorskim są w pełni chronione.

Dofinansowano przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach programu „Patriotyzm Jutra”

Autor: Ewa Rozen

Materialy ze zbiorów:

Szkoły Podstawowej im. Kazimierza Różyckiego w Jastrzębiu oraz osób, które udostępniły fotografie z okazji obchodów 100-lecia istnienia szkoły, Urzędu Gminy w Lipnie, Ludowego Zespołu Sportowego w Jastrzębiu, Czesławy Krystyny Chojnickiej, Jacka Góździa, Andrzeja Chojnickiego, Jerzego Włodzimierza Kludkowskiego, Mirosławy Włodarczyk, Stanisława Rozen, Ewy Rozen, rodziny Sadowskich

Projekt okładki: Rafał Strużewski

Fotografie: Katarzyna Rozen, Ewelina Włodarczyk, Rafał Strużewski, Urząd Gminy w Lipnie

Skład i łamanie do druku:

Sławomir Leszczyński

Druk i oprawa:

Drukarnia Szyma Tech Sp. z o.o. ul. Toruńska 148, 87-800 Włocławek
kontakt@szymatech.pl

ISBN: 978-83-943516-2-5

*Dom nad porami roku
dom dzieci zwierząt i jablek
kwadrat pustej przestrzeni
pod nieobecną gwiazdą
dom był lunetą dzieciństwa
dom był skórą wzruszenia
policzkiem siostry
gałęzią drzewa
policzek zdmuchnął płomień
gałąź przekreślił pocisk
nad sypkim popiołem gniazda
piosenka bezdomnej piechoty
dom jest szczęściem dzieciństwa
dom jest kostką wzruszenia
skrzydło spalonej siostry
liść umarłego drzewa.*

Z. Herbert Dom

Spis treści

Wstęp

Rozdział I Charakterystyka Gminy Lipno

1. Historia Gminy
2. Lokalizacja
3. Oświata
4. Kultura
5. Zabytki
6. Infrastruktura drogowa
7. Działalność gospodarcza

Rozdział II ...w marzeniach na chwilę do Jastrzębia wrócić – jastrzębskie oblicza patriotyzmu

1. Ziemia dobrzyńska
2. Jastrzębie – rys historyczny
3. Właściciele ziemscy majątku Jastrzębie
4. Jastrzębie Kazimierza Różyckiego
5. Zespół parkowo-dworski
6. Dawne życie w majątku i zwyczaje ludowe
7. Czasy wojny i okupacji
8. Jastrzębie w latach powojennych
9. Szkoła Podstawowa w Jastrzębiu
10. LZS Jastrzębie
11. Ich patriotyzm – portrety Jastrzębia

Bibliografia

Wstęp

*Dziś pragnę, bo los mi młodości nie zwróci,
odtworzyć w pamięci dziecięcy mój świat;
w marzeniach na chwilę do Jastrzębia wrócić,
na zieloną łękę i urwać żółty kaczęca kwiat.*

J.W. Kłudkowski, *Rodzinny mój dom*¹

Patriotyzm, to moja historia. Moich przodków i moje rodzinne strony. Mój patriotyzm. Miejsca, które na trwałe pozostawiły ślady wydarzeń. Postaci, mające istotny wpływ na dzieje lokalnej historii. Ludzie idei, bez nich nie byłoby przyszłości. Cisi bohaterowie, którzy niekiedy w niedocenionym darze przekazali nam wolność.

Na przestrzeni dziejów miejscowości Jastrzębie trwale zapisali się nieprzeciętni ludzie. Żołnierze Armii Krajowej, uczestnicy Powstania Styczniowego, weterani II wojny światowej, uczestnicy bitwy pod Monte Cassino, jeńcy wojenni, filantropi, lokalni poeci, społecznicy, pedagodzy, na czele z wyróżniającą się postacią dziedzica Kazimierza Różyckiego – ostatniego właściciela majątku Jastrzębie.

Takich miejsc lokalnej historii jest wiele. Na mapie Gminy Lipno sołectwo Jastrzębie jest jedną z częstek przeszłości. Dziś, zostały już tylko pożółkłe zdjęcia, słabo czytelne dokumenty na pergaminowym papierze, świadczące o wydarzeniach z minionych lat.

Gmina Lipno posiada bardzo bogatą i ciekawą historię. Położona na Ziemi Dobrzyńskiej – jednej z najstarszych osad słowiańskich – może poszczycić się bogatą kulturą ludową, tradycją i przede wszystkim historią. Na przestrzeni wieków niejednokrotnie duża historia – dotycząca losów narodu polskiego – spletała się z ważnymi wydarzeniami lokalnej społeczności. Dlatego informacje, jakie zawiera niniejsza publikacja, nie są w pełni wyczerpujące. A temat ten pozostawia wiele wątków do zinterpretowania.

Ważniejsze pozycje, które w dużej mierze posłużyły do napisania pracy to: monografia sołectwa Jastrzębie autorstwa Ryszarda Specjalskiego, publikacja ilustrująca biografie ważnych postaci powiatu lipnowskiego opracowana przez Tadeusza Chojnickiego i Zenona Góździa, kultura ludowa na ziemi dobrzyńskiej opisana przez Teresę Karwicką, wspomnienia mieszkańców Jastrzębia i okolic, dotyczące czasów II wojny światowej spisane przez Czesławę Krystynę Chojnicką oraz Kronika Szkoły Powszechnej w Jastrzębiu i Kronika Ludowego Zespołu Sportowego w Jastrzębiu. Nieocenioną pomocą okazały się materiały, dokumenty i przede wszystkim zdjęcia udostępnione przez Szkołę Podstawową im. Kazimierza Różyckiego w Jastrzębiu oraz osoby, które przekazały do publikacji fotografie z okazji obchodów 100-lecia istnienia szkoły.

¹ Wiersz napisany przez byłego mieszkańca Kolonii Jastrzębskiej. J.W. Kłudkowski jest autorem wielu utworów poetyckich pozostających w rękopisie. [w:] R. Specjalski, *Jastrzębie – wieś – gmina – gromada*, Włocławek 2002, s. 82.

Rozdział I

Charakterystyka Gminy Lipno

1. Historia Gminy

Początek samorządu wiejskiego sięga czasów średniowiecza. Wtedy też zostało przeniesione do Polski tak zwane „prawo niemieckie”, które stosowano zamiast obowiązującego dotychczas „prawa polskiego”. Od XVI w. nastąpił upadek prawa niemieckiego. W tym czasie zaczęła dominować gospodarka folwarczno-pańszczyźniana, gdzie główną pozycję zajmował pan wsi. Lipno związane było z Mazowszem, a następnie z historyczną ziemią dobrzyńską, która była pod władaniem krzyżackim. Na przełomie lat 1809-1859 gminy wiejskie w okolicach Lipna ułożone były według położenia majątków ziemskich. Te okolice przynależały do województwa płockiego, a następnie do guberni płockiej. Z kolei rejon Lipna należał do obwodu lipnowskiego, który z czasem przemieniono na powiat lipnowski². W 1859 r. zostały ustanowione większe gminy, które liczyły co najmniej kilkanaście wsi. Od tego momentu gmina składała się przynajmniej z 50 dymów³.

W Polsce pierwowzorem gminy było opole. Dopiero na przełomie XII-XIII w. został wprowadzony ustrój gmin wzorowany na samorządzie krajów zachodniej Europy. Na czele gminy stał dziedziczny sołtys, który posiadał szerokie kompetencje, a także ława sądowa⁴. Kiedy Polska utraciła niepodległość ustrój gmin został uregulowany przez zaborców. W Królestwie Polskim w 1864 r. zostały utworzone tzw. gminy zbiorowe posiadające kilka gromad oraz obszary dworskie. Miały one dość ograniczone kompetencje samorządu.

W okresie międzywojennym teren obecnej gminy składał się z dwóch gmin: Jastrzębia (siedziba w Lipnie) i Kłokocka. Stan ten trwał do 1954 r. Wówczas zmieniono podział na gminy, a na ich miejsce wprowadzono gromady i osiedla. Od 1961 r. nastąpił proces łączenia gromad, który zakończono w 1971 r.

W lutym 1919 r. miały miejsce pierwsze wybory, w odrodzonej Polsce, do rad gminnych. W tym czasie pierwszym wójtem jastrzębskiej gminy został Stanisław Wasilewski pochodzący ze Złotopola, a w gminie Kłokock W. Ostrzycki. Do kompetencji rady należało współzarządzanie gminą, a także kontrolowanie zarządu gminy. Władzę wykonawczą sprawował wójt, który realizował zadania powierzone mu przez starostę oraz postanowienia wynikające z uchwał zgromadzenia i rady.

Gmina Jastrzębie posiadała wówczas 11 sołectw, zajmowała obszar 5757 ha i liczyła 4200 osób. W tych latach pobudowano dwa gmachy szkół: 5-klasowa w Karnkowie i 2-klasowa w Jankowie. Gmina posiadała własną murowaną remizę z domem ludowym, należyście wyposażony w sprzęt przeciwpożarowy. W 1926 r. założono Gminną Kasę Pożyczkowo-Oszczędnościową. Wójtem od 1930 r. był Konstanty Menc – rolnik ze wsi Okrąg, natomiast sekretarzem Aleksander Żurawicz. Z zapisów kronikarskich wynika, że siedzibą władz było miasto Lipno. Wójt gminy urzędował tylko w poniedziałki i czwartki, czyli tzw. „dni targowe”. Z kolei prace biurowe prowadził sekretarz.

2 L. Zugaj, *Historia administracji w Gminie Lipno*, Lublin 2016, s. 3, 5.

3 Gospodarstw domowych.

4 Z. Góźdz, *Lipno w XX wieku, cz. V Koniec stulecia*, Lipno 2000, s. 12.

Fot. 1. Pierwsza rada gminy – okres międzywojenny (fot. udostępniona za zgodą J. Góździa, źródło: Z. Gózdź, *Lipno. Zarys dziejów* (1991))

Samorząd gminy był mocno uzależniony przez administrację państwową reprezentowaną przez władze starostwa. To właśnie starosta zatwierdzał wybory wójta oraz pozostałych urzędników, a także wszystkie uchwały rady. Urzędnicy gminy szczegółowo sprawdzali budżet gminy zanim został on zaakceptowany i zatwierdzony przez władze powiatowe.

Gmina Kłokock posiadała obszar 6553 ha, ludność gminy wynosiła 4000 osób, z kolei sołectw było 17. Na terenie Gminy Kłokock istniały dwa kółka rolnicze. W 1927 r. gmina wybudowała nowoczesny gmach 3-klasowej szkoły rolniczej, a następnie z dowolnych składek kupiła gmach Urzędu Gminnego, który mieścił się w Radomicach. Powstały też organizacje ogniowe, które miały braki w sprzęcie przeciwpożarowym. W tych latach wójtem od 1928 r. był Edward Grzankowski – rolnik z Baran, a sekretarzem od 1928 r. Wacław Żuchowski – naczelnik straży ogniowej.

Gminy Jastrzębie i Kłokock z wyłączeniem okupacji hitlerowskiej przetrwały do 1954 r., kiedy to nową reformę o podziale administracyjnym wsi uchwalili Sejm PRL w dniu 25 września 1954 r. Według uchwały powołano Gromadzkie Rady Narodowe. Wojewódzka Rada Narodowa w Bydgoszczy na sesji w dniu 5 października 1954 r. podjęła uchwałę sprawie podziału powiatu lipnowskiego na 50 gromad. Powołano następujące gromady: Barany, Brzeźno, Głodowo, Jankowo, Jastrzębie, Karnkowo i Łochocin. Od 1961 r. nastąpił proces łączenia gromad, który zakończono w 1971 r. W myśl tego procesu gromadę Jastrzębie zastąpiła Gromadzka Rada Narodowa Lipno z dniem 1 stycznia 1969 r. Wtedy również włączono do niej sołectwa: Trzebiegoszcz, Jankowo i Maliszewo. Ponadto powiększono ją o grunty orne miasta Lipna o powierzchni 532,01 ha. 1 stycznia 1972 r. do gromady Lipno włączono sołectwa: Chodorążek, Karnkowo, Karnkowskie Rumunki, Kolankowo, Żuchowo, Wierzbick, Piątki, Głodowo, Huta Głodowo i Rumunki Głodowo. Wyłączono natomiast przyłączone do gromady Chrostkowo sołectwa: Gołuchowo, Janowo i Makówiec, a Kłokock zastąpiono gromadą Radomice.

Gminę Lipno powołano uchwałą Wojewódzkiej Rady Narodowej w Bydgoszczy z dnia 6 grudnia 1972 r., a jej powstanie nastąpiło w dniu 1 stycznia 1973 r. Z tym dniem gromady Lipno i Radomicze zostały włączone do gminy Lipno. Jest to największa gmina powiatu lipnowskiego licząca 36 sołectw i 43 wsi, a siedziba gminy mieści się w Lipnie przy ul. Mikiewicza 29. Obecnie kierownictwo Urzędu Gminy to: Wójt Andrzej Piotr Szychulski, Z-ca Wójta - Kazimierz Mątownski, Sekretarz Gminy - Krzysztof Milak, Skarbnik Gminy - Izabela Balcerkowska.

Fot. 2. Budynek Urzędu Gminy w Lipnie. Dawna ulica Gdańska. (fot. udostępnione dzięki uprzejmości Urzędu Gminy w Lipnie)

Elementem dominującym w krajobrazie gminy jest pradolina rzeki Mieć. Obszar ten ma korzystne warunki dla rozwoju rolnictwa. Bogactwem są lasy, które występują w okolicach Karnkowa i Brzeźna. Dogodne położenie i atrakcyjne krajobrazy są szansą dla rozwoju agroturystyki, co ma miejsce w Brzeźnie i Maliszewie.

Bazę oświatowo-kulturalną tworzą: Gminny Ośrodek Kultury w Wichowie, Biblioteka Publiczna Gminy Lipno z/s w Radomicach wraz z czterema jej filiami, wiejskie ośrodki kultury i szkoły. Działają też zespoły ludowe: „Radość” w Radomicach i „Wichowiaci” w Wichowie. Na terenie gminy działa 16 Ochotniczych Straży Pożarnych oraz dwa kluby sportowe: LZS Jastrzębie i „Orion” Popowo.

2. Lokalizacja

Gmina Lipno położona jest w środkowo-wschodniej części województwa kujawsko-pomorskiego i zajmuje centralną część powiatu lipnowskiego. Graniczy z siedmioma gminami oraz jednym miastem Lipnem, położonym w centrum gminy, gdzie znajduje się również siedziba Urzędu Gminy Lipno.

Gmina Lipno graniczy:

- od północy z gminą Kikół i Chrostkowo;
- ze wschodu z gminą Skępe i Wielgie;
- od południa z gminą Fabianki;
- z zachodu z gminą Czernikowo i Bobrowniki.

Gmina zajmuje powierzchnię 21004 ha metrów kwadratowych. Pod względem administracyjnym gmina podzielona jest na 36 sołectw: Barany, Białowieżyn, Biskupin, Brzeźno, Chlebowo, Chodorążek, Głodowo, Grabiny, Huta Głodowska, Ignackowo, Jankowo, Jastrzębie, Karnkowo, Kłokock, Kolankowo, Komorowo, Krzyżówki, Lipno I, Lipno II, Łochocin, Maliszewo, Okrąg, Ostrowite, Ostrowitko, Ośmiałowo, Piątki, Popowo, Radomice, Rumunki Głodowskie, Karnkowskie Rumunki, Tomaszewo, Trzebiegoszcz, Wichowo, Wierzbick, Zbytково, Złotopole.

Miejscowości na terenie gminy Lipno charakteryzują się w większości zabudową rozproszoną. Zabudowa zwarta typu osiedlowego znajduje się w miejscowościach: Karnkowo, Chlebowo, Brzeźno, Radomice, Łochocin, Chodorążek, Ostrowite i Wichowo. Dominuje zabudowa niska, jednorodzinna. Jedynie w trzech miejscowościach: Karnkowo, Radomice i Łochocin występuje zabudowa czterokondygnacyjna.

Liczba mieszkańców wynosi 11834, w tym 6002 kobiet oraz 5832 mężczyzn. Gęstość zaludnienia wynosi 56,45 mieszk./km. Wiodącą funkcją gminy jest rolnictwo.

3. Oświata

Na terenie Gminy Lipno w roku szkolnym 2016/2017 funkcjonuje sześć szkół podstawowych tj. w Jastrzębiu, Karnkowie, Maliszewie, Radomicach, Trzebiegoszczu i Wichowie oraz 3 szkoły gimnazjalne w miejscowościach: Radomice, Karnkowo i Wichowo. Oprócz szkół podstawowych na terenie gminy znajduje się Przedszkole Samorządowe w Radomicach, a także dwa punkty przedszkolne w Jastrzębiu i Wichowie. Przy szkołach podstawowych funkcjonują oddziały przedszkolne. Ponadto szkoły ściśle współpracują z instytucjami kultury gminy Lipno i bibliotekami, wspólnie organizując liczne spotkania dla dzieci i młodzieży jak: warsztaty dziennikarskie, spotkania autorskie, a dla najmłodszych popołudnie z teatrem.

4. Kultura

Kultura jest jednym z najważniejszych czynników wpływających na powstanie i rozwój życia społecznego. Stanowi również wraz z obiektywnymi warunkami bytu danej zbiorowości oraz strukturą społeczną, istotny składnik danej grupy, wyznaczając jej odrębność od innych społeczności. Kultura jest zatem nieodłącznym, i poniekąd warunkującym jego istnienie, elementem społeczeństwa, który przenika wszystkie płaszczyzny. Wywiera ogromny wpływ na pojawiające się zmiany w otaczającym świecie. Współtworzy i kreuje teraźniejszość, jednocześnie pamiętając o przeszłości. Latami minionych, które na trwałe wpisały się w bogatą historię gminy Lipno. Dzięki podejmowanym działaniom ukazuje historię i tradycję jako istotne dla zrozumienia samego siebie i świata współczesnego, dzięki czemu staje się cennym źródłem wartości, wzorców i odniesień. To również promowanie postaw patriotycznych i kształtowanie świadomego własnej tożsamości obywatela poprzez upowszechnianie i popularyzację wiedzy dotyczącej historii Polski i polskiego dziedzictwa kulturowego. Takie wydarzenia jak: spotkania autorskie, lekcje biblioteczne, zajęcia regionalnych grup folklorystycznych upamiętniają dzieje ojczyste i przywracają pamięć lokalną poprzez odkrywanie historii „małej ojczyzny” i jej zasobów źródłowych.

Instytucja Kultury Gminy Lipno została powołana uchwałą Rady Gminy Lipno z dn. 8 listopada 2007 r. W jej skład wchodzi: Ośrodek Kultury Gminy Lipno z/s w Wichowie i Biblioteka Publiczna Gminy Lipno z/s w Radomicach oraz cztery filie biblioteczne

w Jastrzębiu, Karnkowie, Trzebiegoszczu i Wichowie. Biblioteki prowadzą działalność statutową polegającą na gromadzeniu, opracowywaniu, przechowywaniu i udostępnianiu zbiorów bibliotecznych. Ponadto prowadzą działalność informacyjno-bibliograficzną, w skład której ważnym elementem jest popularyzacja książki i czytelnictwa. Księgozbiór uzupełniany jest na bieżąco o ciekawe nowości wydawnicze. Prenumeruje się też gazety i czasopisma. Instytucja Kultury zatrudnia animatorów kultury i bibliotekarzy. Strukturę organizacyjną Ośrodka Kultury stanowią: Ośrodek Kultury w Wichowie, Wiejski Dom Kultury w Trzebiegoszczu i Chodorążku oraz świetlica wiejska w Radomicach. Placówki realizują statutowe zadania, czyli – możliwość rozwijania zainteresowań, pasji mieszkańców gminy, kultywowanie, tradycji – przede wszystkim własnego regionu – Ziemi Dobrzyńskiej, organizowanie życia kulturalnego gminy. Systematyczna praca Ośrodka Kultury, to stałe formy pracy: koła zainteresowań, zespoły, zajęcia rekreacyjno-sportowe, takie jak: nauka gry na instrumentach muzycznych, zespół wokalny, zespoły folklorystyczne, „Dziecięcy Teatrzyk Bagatelka”, nauka języka angielskiego, koło literacko-teatralne. W bogatą ofertę edukacyjno-rekreacyjną Ośrodka Kultury na stałe wpisały się również zajęcia sportowe, do których zaliczyć można tenis, bilard, aerobik i callanetics. Uczestnictwo we wszystkich zajęciach jest bezpłatne. Dziedzictwo kulturowe kultywowane jest przez działalność zespołu folklorystycznego – „Wichowiacy”, które w swoim repertuarze posiada widowiska obrzędowe, pieśni ludowe, monologi z Ziemi Dobrzyńskiej. Na szczególną uwagę zasługuje chór strażacki „Rycerze Floriana” z Wichowa stanowiący ważny element na kulturalnej mapie gminy Lipno. Z kolei Młodzieżowy Zespół Instrumentalno-Wokalny z Ośrodka Kultury w Wichowie jest dowodem na to, że po tradycję i bogaty, regionalny folklor sięgają również ludzie młodzi. Dziedzictwo kulinarne regionu realizowane jest poprzez współpracę z Kołami Gospodyń Wiejskich. Placówki organizują czas wolny dzieci i młodzieży – zajęcia w ferie i wakacje, festyny wakacyjne, wycieczki, wyjazdy do kina, teatru, na basen. Organizowane są konkursy i przeglądy dorobku artystycznego dzieci, choinki noworoczne. W Ośrodku Kultury odbywają się imprezy gminne: święta państwowe, Wigilie dla samotnych, cykl „Ocalić od zapomnienia”. Zespoły reprezentują gminę na zewnątrz, uczestnicząc w przeglądach i konkursach. Słynne są imprezy kulturalno-rozrywkowe dla mieszkańców gminy. Placówki kultury współpracują z organizacjami pozarządowymi gminy, Kołami Gospodyń, Ośrodkiem Pomocy Społecznej, Ochotniczymi Strażami Pożarnymi, szkołami. Tu odbywają się zebrania wiejskie, szkolenia rolnicze, kursy różnego typu, czyli skupia się życie kulturalne miejscowości.

5. Zabytki

Na terenie gminy znajdują się niezwykle cenne zabytki związane z architekturą pałacową oraz sakralną, będące niepowtarzalną pamiątką przeszłości. Są tu piękne zespoły dworsko-palacowe w Głodowie, Jastrzębiu, Karnkowie i Wierzbicku, które mają bogatą historię. Perłą gminy są drewniane kościółki w Brzeźnie i Ostrowitem z XVIII w., a także murowany kościół w Karnkowie ufundowany przez ród Karnkowskich. Ozdobą kościoła są dwa dzwony gotyckie z 1483 r. i 1499 r.

Na rozstajach dróg znajdują się liczne kapliczki Matki Boskiej i krzyże Chrystusa Frasobliwego, stawiane w podziękowaniu za opiekę w różnych sytuacjach życiowych. Są to małe formy architektury sakralnej.

Wielu ziemiańskim rodom, które zamieszkiwały tereny obecnej gminy Lipno za-

wdzięczamy szereg zabytków, które pozostały jako pamiątka przeszłości. Do wartych obejrzenia obiektów w gminie Lipno można zaliczyć takie zabytki jak:

- Kościół Rzymskokatolicki drewniany, dawny parafialny p.w. Matki Boskiej Częstochowskiej w Brzeźnie;
- Cmentarz Wyznaniowy Ewangelicki w Brzeźnie;
- Dwór w Chlebowie;
- Cmentarz Ewangelicki w Elzanowie;
- Dwór w Głodowie;
- Zespół dworsko-parkowy w Jastrzębiu;
- Dworek w Karnkowie;
- Kościół Parafialny Rzymskokatolicki p.w. św. Jadwigi w Karnkowie;
- Pałac w Łochocinie;
- Kościół Parafialny Rzymskokatolicki drewniany p.w. św. Mateusza Apostoła w Ostrowitem;
- Zespół pałacowo-parkowy w Wierzbicku;
- Park Podworski w Złotopolu i wiele innych.

Ponadto na terenie Gminy znajdują się dwa rezerваты przyrody utworzone w 2001 r.:

- Rezerwat Bór Wąkole im. Klemensa Kępczyńskiego – powierzchnia 46,88 ha znajduje się na terenie Nadleśnictwa Dobrzejewice.
- Rezerwat przyrody Stary Zagaj – o powierzchni 131,31 ha znajduje się na obszarze nadleśnictwa Skrwilno, na terenie wsi Piątki.

Zespół pałacowo- parkowy w Wierzbicku

Zespół pałacowo-parkowy wzniesiono w połowie XIX w. Następnie został on rozbudowany o dwukondygnacyjną fasadę ok. 1920 r. Pałac z otaczającym go parkiem położony jest na południowy wschód od Lipna i na wschód od zabudowań wsi Wierzbick do wsi Piątki. Usytuowany jest w luźnej zabudowie, nieco na wzniesieniu w otoczeniu starodrzewia.

Granice działki są wyznaczone naturalnie przez drzewostan parkowy, zajmujący wzniesienie terenowe. Od południowej drogi do rowu przebiegającego równolegle, prowadzi podwójna aleja jesionów i lip osi skierowana do pałacu. Za rowem przed wzniesieniem, na którym usytuowany jest pałac znajduje się obszerna polana, która zachodnim skrajem prowadzi podjazd do pałacu.

Po zachodniej części podjazdu znajduje się niewielki staw, wzdłuż którego rośnie żywopłot (szpaler) grabowy. W najbliższym otoczeniu pałacu i za nim w kierunku północnym występuje stary drzewostan parkowy, głównie liściasty (lipa, dąb, jesion, kasztanowiec). Na osi południowej pałacu w kierunku wschodnim w szerokim pasie zajmującym grzbiet wydłużonego wzniesienia rośnie młody drzewostan typu leśnego w formie jednorodnej buczyny w środku, a na obrzeżu i we wschodnim końcu reprezentowany przez sosnę. Zachodnia granica parku zamknięta jest podwójnym szpalerem grabowym. W części północnej pomiędzy starymi drzewami występuje bardzo dużo młodych drzew głównie klon pospolity, pochodzący z samosiewu.

kaplica późnoklasycystyczna z połowy XIX w. Niedaleko dwór Karnkowskich, którzy byli właścicielami wsi od XV w. do 1939 r. Dwór zbudowany na początku XIX w. w stylu klasycystycznym.

Parafia Matki Boskiej Częstochowskiej w Brzeźnie została ustanowiona w 1914 r., ponownie w 1956 r. Należą do niej miejscowości: Brzeźno, Drozdowiec, Komorowo, część Maliszewa, Oparczyska, Wąkol i Żabieniec, które w 1991 r. liczyły łącznie 908 mieszkańców.

Kościół został zbudowany w XVIII w. z fundacji właścicieli wsi Rościszewskich. Początkowo stał on w ogrodzie należącym do dziedzica. Następnie przeciągnięty za pomocą belek na miejsce, gdzie stoi do dziś. W latach 1955 – 1956 odnowiony i powiększony o marmurową przybudówkę od północy i kaplicę od południa. Drewniany, orientowany, konstrukcji zrębowej. Halowy, nakryty stropem płaskim z fasetą. Chór muzyczny drewniany na czterech słupach. Na zewnątrz ściany szalowane. Dachy siodłowe ze skośnymi połaciami nad prezbiterium od wschodu i nad nawą od zachodu, pokryte zostały blachą. Na kalenicy nad nawą znajduje się wieżyczka na sygnaturkę, sześcioboczna z latarnią, zwieńczona ostrosłupowym daszkiem podbitym blachą. Wewnątrz znajduje się tylko ołtarz główny barkowy będący z pierwszej połowy XVIII w. z obrazem św. Antoniego Padewskiego oraz kilka starych ławek, które już dziś nie mają żadnej wartości historycznej. Pełne wyposażenie kościoła zostało przeniesione po oddaniu do użytku nowego murowanego kościoła około 2000 r.

Kościół parafialny p.w. św. Mateusza w Ostrowitem wybudowany został w II połowie XVIII w., prawdopodobnie rozbudowany w 1813 r. Wieżyczka czworoboczna, zwieńczona hełmem cebulastym, nadbudowana w 1813 r. Odnawiany w latach: 1907, przed 1939, 1967 r. Drewniany, orientowany, konstrukcji zrębowej, wzmocniony liściami, na podmurowaniu. Ściany świątyni od zewnątrz i wewnątrz zostały oszalowane przed 1939 r. Prezbiterium zamknięte trójbocznie z niewielką prostokątną zakrystią od północy. Szersza nawa dwuprzęsłowa, przedłużona zapewne w 1813 r. o kruchtę i dwa pomieszczenia po jej bokach. Wnętrze jest nakryte płaskim stropem. W tarczy belka z krucyfiksem zapewne po 1813 r. Wyposażenie kościoła stanowi charakter jednolity, klasycystyczny, zapewne po 1813 r. Ołtarz główny, na którym widnieje współczesny obraz Matki Bożej Nieustającej Pomocy, po konserwacji w Toruniu, w nowej ramie złoconej. Dwa ołtarze boczne. Świątynia była odnawiana wewnątrz w latach 1977-1995. Ołtarz neogotycki z dębowego drzewa, figury Matki Bożej i św. Józefa z gołębiami z roku 1600 – złocone w ostatnim czasie.

6. Infrastruktura drogowa

Gmina Lipno ma bardzo dobrze rozwiniętą sieć komunikacyjną. Przez jej teren przebiegają dwie drogi krajowe: nr 10 relacji Szczecin – Płońsk i nr 67 relacji Włocławek – Lipno oraz trzy drogi wojewódzkie: nr 557 Rypin – Lipno, nr 558 Lipno – Dyblin oraz 559 Lipno – Płock. Uzupełnieniem sieci dróg wojewódzkich są drogi powiatowe i gminne. Drogi gminne (łącznie 296,0 km dróg), w tym 34,3 km stanowią drogi twarde o nawierzchni bitumicznej. Pozostałe drogi o przeważającej części posiadają nawierzchnię gruntową bądź umocnioną pospółką lub kruszywem betonowym.

Rozdział II

„...w marzeniach na chwilę do Jastrzębia wrócić” – jastrzębskie oblicza patriotyzmu

1. Ziemia dobrzyńska

Ziemia Dobrzyńska – jedna z historycznych jednostek terytorialnych Rzeczypospolitej. Od zarania dziejów do czasów obecnych wyróżniająca się pod względem kulturowym. Na przestrzeni geograficznej mieści się kształtem zbliżonym do trójkąta. Jego podstawę stanowi Wisła, bok północy Drwęca, zaś bok wschodni wykreśla Skrwia. Natomiast za Drwęcą rozciąga się Ziemia Chełmińska z przyległą do Brodnicy Ziemią Michałowską. Następnie za Wisłą położone są Kujawy a za Skrwą i Brynicą Mazowsze Płockie będące historyczno-etnograficznym centrum Mazowsza, największej dzielnicy państwa Piastów.

Historia Ziemi Dobrzyńskiej sięga, aż czasów wczesnopiastowskich prawdopodobnie już w II poł. X w., kiedy owe tereny wchodziły w skład państwa polskiego stanowiąc jego północno wschodnie rubieże. Źródła pisane z XIII w. wymieniają trzy grody: Dobrzyń nad Wisłą, Starorypin (Rypin) i Steklin. Terytorium ziemi dobrzyńskiej ostatecznie ukształtowało się na przełomie XIV i XV w. Przyłączenie ziemi dobrzyńskiej do monarchii pierwszych Piastów w dużej mierze doprowadziło do powstania pierwszych ośrodków administracyjnych na tym terenie, a także spowodowało większy rozwój osadnictwa.

To właśnie jeden z grodów – Dobrzyń nad Wisłą dał początek nazwie całej ziemi. Pierwszy etap rozwoju oraz istnienia ziemi dobrzyńskiej to dla niej wyjątkowo trudny czas. Nieustanne napady ze strony niszczycielskich Litwinów i Prusów osłabiają tereny, naruszając jej suwerenność. Tym bardziej, że sytuację polityczną w XIII w., utrudniało sąsiedztwo Krzyżaków, których agresywne działania nie ograniczyły się tylko w kierunku Prusów, ale w swoich planach obejmował również Kujawy i ziemię dobrzyńską. W 1226 r. książę Konrad Mazowiecki sprowadził do Polski Zakon Najświętszej Marii Panny zwany Krzyżackim, powierzając im zadanie obrony ziem narażonych na częste najazdy sąsiednich Prusów. W 1228 r. nadaje im całą ziemię chełmińską z wszystkimi przynależnościami. W tym czasie władcą ziemi dobrzyńskiej był Kazimierz I Kondratowic. Po śmierci Kazimierza Kondratowica w 1267 r. władzę sprawuje najmłodszych z jego synów Siemowit, który w 1287 r. otrzymał samodzielne księstwo dobrzyńskie. Siemowit był pierwszym księciem panującym nad większością obszaru historycznej ziemi dobrzyńskiej i jako pierwszy używał tytułu księcia dobrzyńskiego, aż do 1291 r.

Sąsiedztwo państwa zakonnego zaciążyło na losach ziemi dobrzyńskiej. Krzyżacy wielokrotnie podejmowali próby opanowania ziemi dobrzyńskiej. Ostateczny kres powtarzającym się najazdom i grabieżom krzyżackim przynosi dopiero drugi pokój toruński w 1466 r. Liczne wojny przetaczające się tutaj w XVII w., zwłaszcza ze Szwecją, znacznie zahamowały intensywny rozwój gospodarczy, który zapoczątkowany w XV w. zdążył się rozwinąć i umocnić. Podobnie zaistniałe w tym czasie epidemie dżumy spowodowały niekorzystne zmiany, do których należało znaczne wyludnienie. Podczas pierwszego rozbioru Polski w 1772 r. Prusy zajęły niewielki obszar ziemi dobrzyńskiej. Z kolei w wyniku dru-

giego rozbioru Polski w 1793 r. ziemia dobrzyńska całkowicie znalazła się pod zaborem pruskim. A następnie weszła w skład Królestwa Kongresowego. W okresie wojen napoleońskich należała do Księstwa Warszawskiego, a po klęsce Napoleona Bonapartego Lipno znalazło się pod okupacją rosyjską. Utworzenie w 1807 r. Księstwa Warszawskiego i w 1815 r. Królestwa Kongresowego nie przyniosło oczekiwanych rezultatów, a także żadnych zmian administracyjnych i Lipno nadal pozostało stolicą wielkiego powiatu skupiającego całą ziemię dobrzyńską⁵. W 1866 r. poprzez powtarzające się represje carskie wprowadzono nowy podział ziem polskich. Ziemia dobrzyńska nadal pozostawała w guberni płockiej, jednak z powiatu lipnowskiego wyodrębniono powiat rypiński. Kolejne zmiany miały miejsce w 1915 r., kiedy wojska niemieckie zajęły region ziemi dobrzyńskiej. W tym czasie Niemcy znieśli dotychczasowy podział na gubernie, zastępując je powiatami. W związku z tym 26 lutego 1916 r. powiat lipnowski i rypiński został połączony w jeden powiat lipnowski. Ten stan utrzymywał się do końca I wojny światowej. W tym czasie ziemia dobrzyńska objęta była okupacją niemiecką i dopiero po 1918 r. jest znowu integralną częścią niepodległego państwa polskiego. W odroczonej polskim przywrócono zarówno województwa, jak i powiaty, dzięki czemu powiat lipnowski wszedł w skład województwa warszawskiego. W 1937 r. powiat lipnowski znalazł się w obrębie województwa pomorskiego. Okres międzywojenny to czas niesprzyjający dla rozwoju ziemi dobrzyńskiej. Jej oddalenie się od centralnych ośrodków administracyjnych uniemożliwiało włączenie do aktywnego życia gospodarczego, czego skutki odczuwalne były jeszcze po II wojnie światowej. W trakcie okupacji hitlerowskiej, po wybuchu II wojny światowej, ziemia dobrzyńska przynależała do okręgu Gdańsk Prusy Zachodnie prowincji kwidzyńskiej⁶. Po 1945 r. został przywrócony podział administracyjny sprzed czasów wojny. W 1975 r. zlikwidowano powiaty, w następstwie czego część ziemi dobrzyńskiej znalazła się w obszarze województwa wrocławskiego. Od 1999 r. istnieje nowy i aktualny do dziś dział administracyjny, zgodnie z którym część ziemi dobrzyńskiej znalazła się w województwie kujawsko-pomorskim, a znaczna jej część w powiecie lipnowskim. Z kolei nazwa wywodząca się od miasta Dobrzyń nad Wisłą przetrwała do dziś. Ziemia dobrzyńska obecnie stanowi północno-wschodnią część województwa kujawsko-pomorskiego.

2. Jastrzębie – rys historyczny

Jastrzębie to wioska położona w centrum Ziemi Dobrzyńskiej, 3 km od miasta Lipna. W średniowieczu wieś leżała na terenie kasztelanii dobrzyńskiej, powstałej krótko przed 1252 r. Natomiast w okresie przedrozbiorowym Jastrzębie znajdowało się w granicach powiatu lipnowskiego. Jak podaje Elżbieta Celińska i Marianna Gruszczyńska w pracy zbiorowej Jastrzębie. Zespół dworski w 1793 r., po drugim rozbiorze Polski, wieś wraz z powiatem lipnowskim znalazła się w zaborze pruskim. Jednak przynależność administracyjna wsi nie zmieniła się po utworzeniu w 1807 r. Księstwa Warszawskiego, którego władze utrzymały pruski podział administracyjny. W 1815 r., po utworzeniu Królestwa Polskiego, Jastrzębie znalazło się w granicach obwodu lipnowskiego w 1842 r. w powiecie lipnowskim, który do 1837 r. pozostawał w granicach województwa płockiego. W latach 1914-1918 powiat lipnowski, po połączeniu

5 J. Gózdź, *Dzieje powiatu*, „Gazeta Lipnowska”, nr 46/2002, s.11.

6 Z. Gózdź, *Ziemia dobrzyńska – mała ojczyzna* [w:] R. Bartoszewski, Z. Gózdź, *Z dziejów Ziemi Dobrzyńskiej 3*, Dobrzyń nad Wisłą 2002, s.10.

z rypińskim, włączony został do General-Gubernatorstwa Warszawskiego. Po zakończeniu I wojny światowej gmina Jastrzębie znalazła się w granicach powiatu lipnowskiego, w województwie warszawskim, a od 1 kwietnia 1938 r. w województwie pomorskim. W latach II wojny światowej powiat lipnowski został włączony do Rzeszy Niemieckiej, a nazwa miejscowości Jastrzębie została zmieniona na Jastern. W czasie okupacji hitlerowskiej zarządcą majątku został Niemiec Hans Hoffmann⁷. W latach 1954-1968 Jastrzębie było siedzibą władz Gromadzkiej Rady Narodowej. Natomiast w 1968 r. gromada Jastrzębie została włączona do nowo utworzonej gromady Lipno, która w 1972 r. po reaktywowaniu gmin będących podstawową jednostką podziału administracyjnego, przekształcona została w gminę Lipno. Natomiast po likwidacji w 1975 r. powiatów, gmina Lipno wraz z wsią Jastrzębie znalazła się w granicach nowo utworzonego województwa włocławskiego, by następnie w 1999 r. w wyniku ostatniej reformy administracyjnej kraju należeć do województwa kujawsko-pomorskiego.

Nazwa miejscowości Jastrzębie posiada przynajmniej dwie wersje. Uważa się, że pochodzi od wyrazu oznaczającego zbiór ptaków (jastrzębi), bądź jest to nazwa dzierżawcza oznaczająca pierwotną miejscowość stanowiącą kiedyś własność człowieka, od którego imienia albo nazwiska została utworzona. Jednak w dokumentach brak jest konkretnych danych co do nazwy wsi. Wiemy natomiast, że na tych terenach rozciągała się Puszcza Mazowiecka z bogatym, naturalnym drzewostanem. Na drzewach wspaniałej puszczy gnieździło się wiele dzikich gołębi i jastrzębi. Najwcześniejsze i najważniejsze dane o Jastrzębiu można znaleźć w dokumentach z końca XIV w. Być może z miejscowości noszącej dziś nazwę Jastrzębie wywodzi się humanista, Jan z Jastrzębi, żyjący w XIV i XV w., późniejszy rektor Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie⁸. Według badań początki osadnictwa na terenie Jastrzębia sięgają początków średniowiecza (od poł. X do pocz. XIV w.) Z kolei pierwsze pisemne wzmianki o właścicielach Jastrzębia pochodzą dopiero z połowy XVI w. Ród Jastrzębskich – Duszortów herbu Dołęga. W późniejszych źródłach z XVII i XVIII w. nie odnajdujemy informacji o rodzie Jastrzębskich na ziemi dobrzyńskiej. Brak również danych o samej osadzie. Prawdopodobnie Jastrzębie znajdowało się w posiadaniu drobnej szlachty folwarcznej i nie stanowiło w tym czasie centrum dworskiego.

W XIV w. wieś Jastrzębie znajdowała się w ramach posiadłości biskupstwa płockiego. Z kolei w XVI w. Jastrzębie, należące już od czasów średniowiecza do parafii pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Lipnie, zawierało w swych granicach 9 łąnów⁹. W latach 1775-89 osada szlachecka Jastrzębie liczyła 17 dymów¹⁰. Z zapisów w kronice szkolnej w XIX w. panowała tu epidemia cholery. Jeszcze w latach sześćdziesiątych XX w. istniał ustny przekaz o dwuramiennych krzyżach cholerycznych stojących na ziemi należącej do Jana Mazanowskiego i Czesława Sztandarskiego. Dużo ludzi umierało też na tyfus, a po I wojnie

7 E. Celińska, M. Gruszczyńska, *Jastrzębie – zespół dworski* [w:] *Materiały do dziejów rezydencji w Polsce. Ziemia dobrzyńska*, t. II, cz. 2, red. S. Kunikowski, Włocławek 2003, s. 40.

8 Zob. *Polski Słownik Biograficzny*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1963, t. X/3, z. 46, s. 455-456; M. Krajewski, *Słownik*, s. 128.

9 Z. Guldón, *Mapy ziemi dobrzyńskiej w drugiej połowie XVI w.*, Toruń 1967, s. 41, 58; R. Specjański, *Jastrzębie...*, Włocławek 2002, s. 17.

10 R. Guldón, Z. Guldón, *Materiały do osadnictwa powiatu przeddeckiego w XVII-XVIII w.* [w:] *Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie*, Włocławek 1979, s. 168; R. Specjański, *Jastrzębie...*, Włocławek 2002, s. 17.

R. P. O.

w Lipsie

N 572.

dn. 28 października 1916r.

Do

R. M. O.

Prosimy, uprzejmie o możliwie jak naj-
rychlejsze nadostanie odpowiedzi na poniż-
sze pytania:

1) Czy w gminie Jastrzębie zostało w 1913 roku
uchwalone powołanie nauczania?

Dotychczas nauczanie szkolne było, dnia 23 czerwca 1913 roku A. uchwały 3 p. 6.

2) Na postanowienie utworzyć nowych szkół?

Wszystkie szkoły w gminie postanowione uchwały 7, a te, których już istniały 3, zaleci
porozumieć do utworzenia 4.

3) Do jakiego terminu szkoły te powinny być otworzone?

Do 15 grudnia 1917 roku.

4) Jaki na ten cel uchwalono dodatkowy podatek?

po 1000 zł. rocznie, czyli po 1000 zł. i 1000 zł.

5) Czy już zostały niektóre szkoły otworzone i gdzie miały?

dotychczas nauczania powołanego istniały szkoły w Boronowie, Janowie, Jastrzębie
Kłose i obecnym miejscu.

6) Gdzie w gminie obecnie znajdują się szkoły gminnych?

Trzy.

Oczekując odpowiedzi piszemy, się

z poważaniem

Jan ...

Fot. 3. Dokument dotyczący miejscowości Jastrzębie z 1913 r. (fot. ze zbiorów S. Jaworskiego)

Ogólny wypis ludności, w gminie Jastrzębie kamieńską, na 1 listopada 1916 roku.

Nr	Nazwa miejscowości	Liczba	
		ludności	
1	Aleksandrowo wieś	208	
2	Chlebno wieś	64	
3	Chlebno folwark	52	
4	Jaworowo wieś	435	
5	Jastrzębie folwark	149	
6	Jastrzębie wieś	164	
7	Jastrzębie kolumny	208	
8	Karwcowo folwark	304	
9	Karwcowo wieś	415	
10	Karwcowo kolumny	253	
11	Kolanowice wieś	132	
12	Kolanowice folwark	59	
13	Konotopie folw. - dworek	39	
14	Konotopie folw. - Karwcowo	41	
15	Konotopie wieś	119	
16	Orzeg wieś	144	
17	Trzebieżewice wieś	402	
18	Witkowo folwark	214	
19	Witkowo wieś	208	
	Ogółem	3624.-	

Lipno, dnia 1 listopada 1916 roku

Wojciech Gminny Gyranowski

Fot. 4. Dokument dotyczący miejscowości Jastrzębie z 1913 r. (fot. ze zbiorów S. Jaworskiego)

października 1880 r.

światowej na hiszpankę¹¹. Jak podaje Tadeusz Chojnicki: była to wieś włościańska i folwarczna. Od 1917 do 1969 r. była wsią gminną (11 sołectw) choć siedzibą władz gminnych było miasto Lipno¹². W 1920 r. folwark został mocno ograbiony przez bolszewików, którzy zagarnęli doszczętnie wszystko, jak sprzęt powoźniczy, uprzęż, a nawet konie i bydło.

W okresie międzywojennym następuje rozkwit folwarku, co skutkuje rozbudową budynków gospodarczych, murowanych czworaków oraz zespołu dworsko-parkowego o blisko dwustuhektarowej powierzchni. Piękny w swej urodzie park, rezerwat przyrody, posiada bogaty, naturalny drzewostan pełen cisów, modrzewi, dębów, buków, grabi i wiązów. Od 1914 r. została wprowadzona kultura parkowa. Zaczęto sadzić gatunki drzew i krzewów szlachejnych oraz krzewy ozdobne. Jednak po II wojnie światowej park uległ znacznej dewastacji¹³.

1 września 1939 r. wielu mieszkańców wsi stanęło w obronie napadniętego kraju. Niemcy okupowali wieś od 8 września 1939 r. do 22 stycznia 1945 r. Po zakończeniu działań wojennych folwark został rozparcelowany, a ziemie otrzymali robotnicy folwarczni.

Wieś zmieniła swój wizerunek przez nowe budownictwo indywidualne. W 1959 r. została wybudowana pierwsza w województwie bydgoskim tzw. „Tysiąclatka” oraz Gromadzka Biblioteka Publiczna. Natomiast w 1962 r. jako pierwszy w kraju powstaje Klub Rolnika, który prowadził różnorodne kółka zainteresowań, do których należał: teatrzyk kukielkowy, zespół recytatorski, instrumentalno-wokalny, przysposobienia rolniczego, spółdzielczego, zespół szachowy i tenisa stołowego¹⁴. Na szczególną uwagę zasługuje Ludowy Zespół Sportowy – LZS Jastrzębie, który wielokrotnie zdobywał rzesze nagród w piłce siatkowej i tenisie stołowym na poziomie wojewódzkim.

Jastrzębie sąsiaduje z takimi miejscowościami jak: Wołęcín, gmina Kikół, Chlebowo, Okrąg, Złotopole – gmina Lipno. Położone jest na obszarze 557 ha i liczy 78 indywidualnych gospodarstw oraz około 427 mieszkańców. Nieliczne już dziś gniazda jastrzębi w parku i miejscowym lesie przypominają nam nazwę wsi.

Fot. 6.
Dawny dwór ziemianina
Kazimierza Różyckiego
(fot. E. Włodarczyk)

11 Szkoła Podstawowa w Jastrzębiu (dalej: SP), Kronika Szkoły Powszechnej w Jastrzębiu (dalej: Kronika), s. 53-54. Kronika założona 3 stycznia 1948 r. przez Zofię Boczoń stanowi zbiór ważnych informacji dotyczących życia szkoły, ale też samej miejscowości Jastrzębie – jej zwyczajów, tradycji ludowych, jak i historii.

12 Cyt. za: T. Chojnicki, *Jastrzębie – wieś z tradycjami*, [w:] „Ziemia Dobrzyńska”, 1995 nr 1, s. 1.

13 Tamże, s.1.

14 Tamże

3. Właściciele ziemscy majątku Jastrzębie

Miejscowość Jastrzębie była w średniowieczu gniazdem rodowym Jastrzębskich herbu Dołęga¹⁵, którzy posiadali wieś co najmniej do końca XVI w. Jak podają źródła historyczne ród Jastrzębskich-Duszortów herbu Dołęga stanowił drobną szlachtę. W połowie XVI w. Jastrzębie było w posiadaniu braci Jastrzębskich – Bartosza, Bernarda vel Biernata i Jana¹⁶. W późniejszych źródłach pisanych z XVII i XVIII w. brak jest informacji o rodzie Jastrzębskich¹⁷ na ziemi dobrzyńskiej, brak również danych o samej osadzie. W tym czasie prawdopodobnie Jastrzębie było w posiadaniu drobnej szlachty folwarcznej i nie stanowiło wtedy centrum dworskiego. Natomiast już w drugiej połowie XVIII w. majątek należał do Franciszka Rokickiego herbu Rogala. Gniazdem rodzinnym rodu Rokickich była miejscowość Rokicie na ziemi dobrzyńskiej. Rokiccy występowali licznie w źródłach historycznych na przestrzeni XVI i XVII w.¹⁸. Na początku XIX w. właścicielami Jastrzębia byli bracia Jan i Stanisław Rokiccy¹⁹. Od 1819 r. wieś przeszła w ręce Mateusza i Leonardy Wilczewskich herbu Trzy Radła. I to prawdopodobnie jemu na przypisać budowę, datowanego na początek XIX w., drewnianego dworu. Można przyjąć, że do 1833 r. trwa rozwój majątku, a wokół wybudowanego dworu założono ogród. Mimo wszystko brak bliższych informacji nie pozwala stwierdzić, że taka hipoteza mogła mieć miejsce. Jednak Mateusz Wilczewski po przegranej dla Polaków powstaniu listopadowym wstąpił wraz z Arturem Zawiszą Czarnym i Kaliksem Borzewskim do powstańczej partyzantki o nazwie „Zemsta Ludu”. Za udział w niej był prześladowany przez urzędników carskich i musiał schronić się za granicą, zaś majątek w Jastrzębiu został dekretem Wielkiego Księcia Gorczakowa skonfiskowany.

W 1841 r. majątek ziemski w Jastrzębiu odzyskali synowie Mateusza, Ignacy i Franciszek Wilczewscy. Bracia Wilczewscy nabyli dobra ziemskie w Jastrzębiu na publicznej licytacji za 140 tys. złp. Następnie podzielili się majątkiem. Franciszek przejął całe dobra jastrzębskie, z kolei Ignacy otrzymał podział majątkowy zabezpieczony na dobrach Kotowo i Studziany²⁰. Kolejnym posiadaczem majątku, który obejmował wioski: Jastrzębie i Rumunki oraz folwarki: Okrąg i Jastrzębie został Leonard Wilczewski. Na początku XX w. Jastrzębie nabyli Elżbieta i Kazimierz Różyccy.

15 J. Bieniak, *Elita ziemi dobrzyńskiej w późnym średniowieczu i jej majątku*, [w:] *Stolica i region. Włocławek i jego dzieje na tle przemian Kujaw i ziemi dobrzyńskiej. Materiały z sesji naukowej (9-10 maja)*, pod red. O. Krut-Horonziak, L. Kajzera, Włocławek 1995, s. 42; E. Celińska, M. Gruszczyńska, *Jastrzębie – zespół dworski* [w:] *Materiały do dziejów rezydencji w Polsce. Ziemia dobrzyńska*, t. II, cz. 2, red. S. Kunikowski, Włocławek 2003, s. 35.

16 A. Biliński, *Szlachta ziemi dobrzyńskiej za ostatnich Jagiellonów*, Warszawa 1932, s. 70; E. Celińska, M. Gruszczyńska, *Jastrzębie – zespół dworski* [w:] *Materiały do dziejów rezydencji w Polsce. Ziemia dobrzyńska*, t. II, cz. 2, red. S. Kunikowski, Włocławek 2003, s. 35.

17 A. Boniecki, *Herbarz polski. Wiadomości historyczno-genealogiczne o rodach szlacheckich*, t. 8, Warszawa 1905, s. 327; B. Paprocki, *Herby rycerstwa polskiego*, Kraków 1858, s. 403; E. Celińska, M. Gruszczyńska, *Jastrzębie – zespół dworski* [w:] *Materiały do dziejów rezydencji w Polsce. Ziemia dobrzyńska*, t. II, cz. 2, red. S. Kunikowski, Włocławek 2003, s. 35; R. Specjański, *Jastrzębie...*, Włocławek 2002, s. 25.

18 A. Biliński, *Szlachta ziemi dobrzyńskiej...*, s. 148-149.

19 R. Specjański, *Jastrzębie...*, Włocławek 2002, s. 17.

20 Tamże, s. 27.

Fot. 7. Herb Rogala.

Pobrano ze strony: [https://pl.wikipedia.org/wiki/Rogala_\(herb_szlachecki\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/Rogala_(herb_szlachecki)) [dostęp: 07.08.2017]

Fot. 8. Herb Dołęga.

Pobrano ze strony: [https://pl.wikipedia.org/wiki/Do%C5%82%C4%99ga_\(herb_szlachecki\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/Do%C5%82%C4%99ga_(herb_szlachecki)) [dostęp: 07.08.2017]

4. Jastrzębie Kazimierza Różyckiego

W styczniu 1903 r. Kazimierz Różycki i jego żona Elżbieta zakupili dobra ziemskie Jastrzębie za 101 tys. rubli²¹. Jastrzębie za czasów Kazimierza Różyckiego było prężnie działającym folwarkiem. Różycki był ostatnim ziemianinem 320-hektarowego majątku. Jednak na kartach historii zapisał się przede wszystkim jako działacz niepodległościowy, społeczny i oświatowy ziemi dobrzyńskiej. Jeden z najwybitniejszych obywateli Jastrzębia.

Kazimierz Różycki²², syn Henryki i Emiliana, urodził się 9 listopada 1873 r. w Podlecku na Mazowszu. Był dwukrotnie żonaty. Pierwsza żona Maria z Pruskich zmarła 1904 r. Ponownie wstąpił w związek małżeński z Elżbietą Józefą z Ciunkiewiczów. Należał do ziemian czynnie uczestniczących w życiu społecznym, oświatowym i kulturalnym powiatu lipnowskiego. Od 1907 r. był członkiem Zarządu i Rady Okręgowej Towarzystwa Rolniczego Ziemi Dobrzyńskiej (OTRZD). Z własnych dóbr ofiarował 6 ha gruntu na pole doświadczalne utworzone w 1910 r., którym kierował Roman Ostrowski – właściciel majątku Złotopole. W okresie pierwszej wojny światowej czynnie zaangażował się w działalność społeczno-oświatową. Od 1916 r. działał w pracach Komisji Kwesty pod nazwą „Ratujcie Dzieci”. Razem z Władysławem Ossowskim założył Towarzystwo Szkoły Średniej Męskiej im. Henryka Sienkiewicza w Lipnie. W 1917 r. był jednym z głównych fundatorów lipnowskiego gimna-

21 R. Specjański, *Jastrzębie...*, Włocławek 2002, s. 28.

22 Zob. E. Celińska, M. Gruszczyńska, *Jastrzębie – zespół dworski* [w:] *Materiały do dziejów rezydencji w Polsce. Ziemia dobrzyńska*, t. II, cz. 2, red. S. Kunikowski, Włocławek 2003, s. 38; T. Chojnicki, Z. Góźdź, *Niepospolici ludzie Lipna i okolic*, Lipno 1995, s. 25-26; Cz. K. Chojnicka, *Mala i duża historia*, Lipno 2009, s. 66-67; S. Specjański, *Jastrzębie...*, Włocławek 2002, s. 118-119;

Fot. 9. Kazimierz Różycki. Właściciel majątku ziemskiego Jastrzębie w latach 1903 – 1939

Fot. 10. Elżbieta Józefa Różycka

zjum, na ten cel wykupił z własnych funduszy budynek przy ul 3-go Maja 20 w Lipnie. Również z własnych funduszy wybudował szkołę powszechną w Jastrzębiu. W dniu 20 maja 1916 r. – jeszcze przed okupacją niemiecką – uczestniczył w pierwszym posiedzeniu sejmiku w Lipnie i został wówczas wybrany jego członkiem. Podczas wojny polsko-rosyjskiej w 1920 r. został wybrany członkiem Obywatelskiego Komitetu Obrony Państwa na powiat lipnowski. Podczas najazdu bolszewickiego jego majątek poniósł ogromne straty w inwentarzu żywym, rzemieślniczym i sprzęcie gospodarstwa domowego. Od 1922 r. brał udział w pracach Sekcji ds. Budowy Szkół Powszechnych Sejmiku Powiatowego.

W okresie międzywojennym czynnie uczestniczył w rozwoju powiatu lipnowskiego. W 1924 r. ufundował Spółdzielnię Mleczarską Parową w Lipnie, której był prezesem. Znaczne sumy przeznaczył na budowę gmachu Sejmiku Powiatowego i Syndykatu w Lipnie. Natomiast w 1934 r. finansował w znacznej części budowę kościoła pod wezwaniem św. Teresy od Dzieciątka Jezus w Warszawie. Również był udziałowcem Zakładów Mięsnych w Czerniewcach i Krochmalni w Radomicach. Należał do Związku Hodowców Konia Szlachetnego i był znanym hodowcą koni krwi szlachetnej. W 1929 r. objął funkcję Radcy Warszawskiej Izby Rolniczej.

Po wybuchu II wojny światowej, aż do śmierci w 1956 r. Kazimierz Różycki przeżywa gehennę. Okres prześladowań i upokorzeń. Majątek ziemski został przejęty przez niemieckie władze okupacyjne, a ich właściciel aresztowany. Dzięki wstawiennictwu Hipolita Aleksandrowicza – właściciela majątku Łochocin – Różycki został zwolniony z lipnowskiego gestapo i wyjechał do Warszawy. Po pewnym czasie powrócił do Jastrzębia i dostał zezwolenie na pracę w majątku jako gajowy.

Kazimierz Różycki był przez ówczesne władze prześladowany i przymusowo przesiedlony poza teren powiatu lipnowskiego. Przez ponad dwa lata mieszkał u Jana Kutnika w Osieku Rypińskim. Ostatnie lata swojego życia spędził jednak w Lipnie. Zmarł 13 września 1956 r. i spoczywa na lipnowskim cmentarzu parafialnym w rodzinnej mogile. Był przykładem wzorowego Polaka, patrioty, filantropa i społecznika. Bardzo dobry gospodarz, człowiek światły, fundator i altruista. Niestety w okresie Polski Ludowej odarty z godności.

Po śmierci nieco zapomniany przez społeczeństwo lipnowskie. Pamięć o Kazimierzu Różyckim ożyła dopiero w 2003 r., kiedy to Uchwałą podjętą na VIII Sesji Rady Miejskiej w dniu 1 października 2003 r. został wyróżniony godnością „Zasłużony dla miasta Lipna”.

5 czerwca 2004 r. w Szkole Podstawowej w Jastrzębiu miało miejsce uroczyste nadanie imienia sztandaru jej założyciela. Od tej daty Szkoła Podstawowa im. Kazimierza Różyckiego z dumą nosi nadane jej imię i należytem szacunkiem szerzy dobrą sławę swojego Patrona.

Jastrzębie za czasów Elżbiety i Kazimierza Różyckich było prężnie działającym folwarkiem. Różyccy byli dobrymi pracodawcami, lubianymi zarówno przez ludzi pracujących w majątku, jak i gospodarzy mieszkających we wsi. Okoliczni mieszkańcy cenili ziemianina Różyckiego postrzegając go, jako bardzo dobrego człowieka, przedsiębiorczego gospodarza i wielkiego społecznika, który nie szczędził własnego kapitału na rozwój oświaty i kultury w powiecie lipnowskim. Po nabyciu dóbr ziemskich w Jastrzębiu Kazimierz Różycki podejmuje w majątku pewne inwestycje. Z zapisków wynika, że w 1914 r. przebudowuje istniejący układ parkowy i wprowadza nowe gatunki drzew i krzewów ozdobnych. Domeną Kazimierza Różyckiego była hodowla koni rasowych.

Fot. 11. Elżbieta i Kazimierz Różyccy (fot. dzięki uprzejmości Szkoły Podstawowej im. Kazimierza Różyckiego w Jastrzębiu oraz osób, które udostępniły fotografie z okazji obchodów 100-lecia istnienia szkoły)

Fot.12. Wystawa Ziemi Dobrzyńskiej w Lipnie 1908 r. Pod koniec czerwca 1908 r. zorganizowano wielką wystawę rolniczo-przemysłową prezentującą osiągnięcia gospodarcze regionu, która wkrótce potem będzie oceniana jako najlepsza w kraju. Podczas wystawy miały miejsce różne odczyty i prelekcje – jeden z nich wygłaszał Stanisław Wojciechowski, późniejszy prezydent RP. Gospodarzem wystawy był właściciel majątku Jastrzębie – Kazimierz Różycki (fot. pobrano ze strony: <https://znad-wisly.blogspot.com/2013/12/wystawa-ziemi-dobrzyńskiej-w-lipnie.html> [dostęp: 07.08.2017])

Fot. 13. Kazimierz Różycki (w środku) wielki społecznik okresu międzywojennego, patriota, budowniczy szkół w powiecie lipnowskim

Fot. 14. Rada Parafialna. Kościół pod wezwaniem Najświętszej Marii Panny w Lipnie. Na zdjęciu Kazimierz Różycki - w środku

Fot. 15. Rada Parafialna przed kościołem pod wezwaniem Najświętszej Marii Panny w Lipnie. W środku Kazimierz Różycki

5. Zespół parkowo-dworski

*Nad dobrzyńskim krajobrazem
zamyka widnokrąg
czerwona kula jesieni
plącząc w liściach
ostatnie promienie.
I oddech książki
przez palce wyblakłych wersów
smuje się
- wspomnienie minionego lata.
Dziś już tylko...
łącząc ze sobą
tchnienie poźółkłych dni.
Jesień jest tu wyjątkowo miła.
Pod czerwienią szumiącego parku
za kotarą historii
krętą ścieżką
wyraźniej widać
rozgrzane słońcem
blade mury.*

E.Rozen, *Jesień Różyckiego*²³

Jastrzębski dwór, albo pałac, jak zwykli mawiać okoliczni mieszkańcy, z otaczającym go parkiem, od niepamiętnych czasów był świadkiem wielu wydarzeń splatających ze sobą lokalne dzieje z ważnymi wydarzeniami historycznymi. We wspomnieniach jeńca Józefa Rozen odnajdujemy następującą relację: *wiadomość o zakończeniu II wojny światowej wywołała ogromną radość i euforię. Niemal co drugi dzień, w jastrzębskim dworze, organizowano liczne zabawy, przygrywając do tańca na akordeonie, albo na skrzypcach. Była to radość powierzchowna i bardzo hałaśliwa*²⁴. Podobnych wydarzeń w dworze ostatniego ziemianina Różyckiego było wiele.

Najstarszym zabytkiem Jastrzębia jest zespół dworsko-parkowy położony na skraju wsi po wschodniej stronie drogi wiodącej z Lipna w kierunku północnym do Grodzienia, a następnie do Obór oraz krzyżującej się z nią drogi wiejskiej prowadzącej w kierunku wschodnim do drogi Lipno-Rypin. Powstanie obecnego układu dworsko-parkowego datuje się na początek XIX w.²⁵. Natomiast w materiałach źródłowych nie znaleziono żadnych informacji na temat wcześniejszej zabudowy. Prawdopodobnie musiała istnieć w końcu XVIII w. jakaś siedziba mieszkalna ówczesnych właścicieli majątku – Rokickich, ponieważ źródła historyczne dowodzą, że zamieszkiwali oni właśnie Jastrzębie. Być może budynek wyglądem

²³ Niepublikowany

²⁴ Cz. K. Chojnicka, *Mala i duża historia*, Lipno 2009, s. 85.

²⁵ R. Specjański, *Jastrzębie...*, Włocławek 2002, s. 30.

był zbliżony do wiejskich chałup, co było dość powszechne dla drobnej szlachty. Jednocześnie z budową drewnianego dworu w stylu klasycystycznym założono park krajobrazowy ze stawem. Na środku stawu znajdowała się zadrzewiona wyspa. Pierwotnie dwór był prostą, parterową budowlą o zarysie wydłużonego prostokąta, z wysokim czterospadowym dachem. Typowy układ pomieszczeń o założeniu osowym posiadał sieni od frontu i salon od strony ogrodu. Rozbudowa dworu o reprezentacyjne, murowane skrzydło prawdopodobnie nastąpiła pod koniec XVIII w. z inicjatywy Leonarda Wilczewskiego. Jednak na początku XIX w. Kazimierz Różycki wprowadził w majątku wiele zmian. Był on pomysłodawcą i realizatorem wielu zmian w zespole dworskim. Założył sad przy parku, wzbogacił drzewostan o nowe nasadzenia, w tym aleję grabową, urządził kort tenisowy. Po dobudowie do dworu murowanego skrzydła z dwiema kondygnacjami zmienił się styl dworu z klasycystycznego na eklektyczny. W tym samym czasie zbudowano murowane zabudowania folwarczne otoczone murem z cegły, natomiast część parkowa otoczona była murem drewnianym. Wyspę z brzegiem łączył stały drewniany mostek.

Wraz z wybuchem II wojny światowej majątek ziemski Jastrzębie został przejęty przez niemieckie władze okupacyjne, a sam dziedzic Różycki zostaje aresztowany. Wraz z tymi wydarzeniami nastąpił trudny czas prześladowań i wygnania. Po zakończeniu wojny grunty folwarczne rozparcelowano, a dwór przejął Urząd Gminy. W budynku dworskim mieściła się Gromadzka Rada Narodowa, a następnie Klub „Rolnika” oraz mieszkania komunalne. Od 1955 r. siedzibę też posiadała Biblioteka Publiczna.

Pod koniec lat pięćdziesiątych, w miejscu dawnej zabudowy folwarcznej, postawiono budynek szkoły. Z kolei na początku lat siedemdziesiątych wydzielono działkę z dworem, a pozostałą część przekazano Nadleśnictwu Państwowemu w Skępem na potrzeby szkółki zadrzewionej.

Fot. 16. Kazimierz Różycki na tarasie jastrzębskiego dworu

Fot. 17. Elżbieta Józefa Różycka na tarasie jastrzębskiego dworu

W 1979 r. Nadleśnictwo w Skrwilnie przekazało park w Jastrzębiu na cele rekreacyjne. Park w Jastrzębiu na podstawie uchwały WRN we Włocławku z 15 czerwca 1983 r. otrzymał status Parku Wiejskiego i został objęty ochroną konserwatorską.

W ramach Programu Wieloletniego KULTURA + Priorytet „Biblioteka + Infrastruktura Bibliotek” w 2014 r. odremontowano budynek dworu w Jastrzębiu, którego oficjalne otwarcie nastąpiło 21 marca 2015 r. W odremontowanym dworze dziedzica Różyckiego mieści się filia biblioteki publicznej Gminy Lipno, z której korzystają zarówno mieszkańcy, jak i dzieci uczęszczające do miejscowej szkoły podstawowej. Obecnie zabytkowy dwór jest miejscem o charakterze edukacyjno-kulturalnym. Oprócz znajdującej się biblioteki bardzo ważną rolę odgrywają liczne spotkania, do których należą: zajęcia z dziećmi podczas wakacji i ferii zimowych, lekcje biblioteczne dla najmłodszych, spotkania z regionalnymi artystami, spotkania z seniorami, warsztaty teatralne Dziecięcego Teatryku Bagatelka.

Oprócz imponującego swą historią dworku Różyckiego spotkać można w Jastrzębiu małe formy architektury sakralnej. W zespole parkowo-dworskim, na zachodnim brzegu stawu znajdowała się niegdyś figurka Matki Boskiej. Było to miejsce modłów Elżbiety Józefy Różyckiej²⁶. Z kolei na skrzyżowaniu dróg znajduje się kapliczka z inskrypcją: Maryjo królowo nasza weź w opiekę naród polski. Sierpień 1981 r. Wcześniej w tym samym miejscu stał drewniany krzyż, który w 1959 r. został przeniesiony z miejsca, gdzie została wybudowana szkoła. Wspomniany krzyż zastępował kapliczkę przydrożną zniszczoną przez Niemców w czasie wojny. Krzyż ten wyciosał z drewna mieszkaniec Jastrzębia Henryk Chojnicki z zawodu kołodziej. Zastąpił nim zniszczoną przez Niemców w 1939 r. figurkę, którą wybudował w 1918 r. Kazimierz Różycki.

Fot. 18. Dawny dwór dziedzica Kazimierza Różyckiego po remoncie (fot. E. Włodarczyk)

²⁶ R. Specjalski, *Jastrzębie...*, Włocławek 2002, s. 22-23.

Druga kapliczka znajduje się na gruntach Kolonii Jastrzębskiej, na której widnieje napis: Królowo Różańca św. módl się za nami. 1952. Kolejnym przykładem lokalnej architektury sakralnej jest mała figurka Matki Boskiej umieszczona na kasztanowcu, liczącym według tradycji około 300 lat. Od niepamiętnych czasów zawsze była na nim umieszczona drewniana kapliczka, a w niej widniejąca rzeźba Matki Boskiej Skępskiej. Prawdopodobnie jej fundatorem około 1850 r. był Franciszek Kalikst Wilczewski herbu Trzy Radła – ziemianin, ówczesny właściciel Jastrzębia, który zbudował również dwór i założył park²⁷. Jak podaje Ryszard Specjalski – regionalista zajmujący się historią ziemi dobrzyńskiej – w czasie okupacji hitlerowskiej Niemiec z Wołęcina zabrał figurkę i wyrzucił w pole. Znalazła ją mieszkanka Jastrzębia, dzięki czemu figurka przetrwała wojnę i powróciła na swoje miejsce. Po naturalnym zniszczeniu rzeźby na kasztanowcu umieszczono wizerunek Jezusa Chrystusa z otwartym sercem, a kiedy i ta figurka uległa zniszczeniu Józef Rozen zamieścił obrazek Matki Boskiej Fatimskiej, który widnieje do dziś²⁸. Mieszkańcy Jastrzębia od wielu lat dbają o miejsca sakralne w swojej miejscowości pielęgnując je z należytą czcią.

Fot. 19, 20 Przydrożne kapliczki
w Jastrzębiu (Fot.:K. Rozen)

27 Zob. A. Rudzki, *Kącik młodego artysty* [w:] „Gazeta Lipnowska”, 2004 nr 50, s.26-27.

28 R. Specjalski, *Jastrzębie...*, Włocławek 2002, s. 22.

6. Dawne życie w majątku i zwyczaje ludowe

Tradycja to nasze korzenie, określa nasze miejsce i przynależność. To właśnie zwyczaje, które przekazali nam nasi dziadkowie. Kultura ludowa, będąca naszym narodowym dziedzictwem, wartości wyniesione z domu, które porządkują nasz świat. Jest to również obrządek wielowymiarowego procesu rozwoju człowieka na przestrzeni dziejów. Na historię kultury składają się obrzędy i zwyczaje ludowe, opowieści o codzienności, a także życie towarzyskie. Kultura i tradycja dotyczy obszarów geograficznych świata i składających się na niego państw i regionów. Jednak aby tworzyła jednolitą całość dotyczy również rzeczy małych i może wyrażać się poprzez lokalną kulturę ludową, która jest częścią kultury w ogólnym tego słowa znaczeniu.

Jastrzębie może poszczycić się wielobarwną kulturą ludową, na którą składają się tradycje i zwyczaje naszych przodków. Bardzo rodzinnie i uroczyste obchodzono wigilię Bożego Narodzenia. Na Nowy Rok podkładano siano pod obrus, na którym stawiano posiłki. Natomiast w kątach izby ustawiano snopy – w każdym z innego zboża. Po spożyciu posiłków siano i zboże używano na legowisko do spania dziada na podłodze. Następnie siano dawano bydłu, a zboże przywiązywano do gałęzi drzew dla ptaków. Okoliczna ludność wierzyła, że zadowolone ptaki przyczynią się do lepszego urodzaju. Przed wieczrą dzielono się opłatkiem i składano sobie życzenia. Przygotowywano 9 potraw. Koniecznym było, aby pozostać jedno wolne nakrycie dla nieprzewidzianego, zbłąkanego podróżnego. Każdą izbę we wsi zdobiła pięknie przystrojona choinka. Po wieczry cała rodzina udawała się na pasterkę²⁹.

Karnawał w jastrzębskiej okolicy upływał przy dźwiękach hucznej i głośnej muzyki. Urządzano zabawy urozmaicone przebieganiem się m.in. za bociana, kozę czy misia, pamiętając przy tym o ludowych przyspiewkach. W środę popielcową, czyli pierwszy dzień wielkiego postu mieszkańcy wsi szli do kościoła, gdzie kapłan posypywał popiołem głowy wiernych wypowiadając nad każdym po łacinie formułę: Pamiętaj, człowiecze, żeś proch i w proch się obrócisz. Jednak w drodze powrotnej wierni „zapominali pokory i dokazywali” strojąc sobie przy tym żarty³⁰.

W wielką sobotę wierni zanosili na nieckach do poświęcenia jajka i czernie. W pierwszy dzień świąt, przed bezmięsnym śniadaniem wielkanocnym, rodzina dzieliła się jednym jajkiem, a następnie rozdzielano malowane jajka dla każdego domownika. Rozpoczynano grę „jajko o jajko” Wygrywał posiadacz jajka, które zbiło wszystkie pozostałe. Skorupki ze święconych jajek dawano kurom, by te dobrze się nosły. Święta Wielkanocne uważane były za największe, po Bożym Narodzeniu, święto kościelne.

W pierwszy dzień Wielkanocy, podobnie jak w Boże Narodzenie, nie wypadało odwiedzać się wzajemnie. Wszyscy po powrocie z kościoła spędzali dzień w swoich domach. Niektórzy bardzo pilnowali, by się nie zdrzemnąć w ciągu dnia, ponieważ wówczas zboże miało się nie udać. Święta Wielkanocne spędzano na nastroju uroczystej powagi, wykonując tylko niezbędne prace przy obrzędzie inwentarza. W Jastrzębiu w niektórych domach nie rozpalano nawet ognia. Wierzono, że rozpalanie ognia pod kuchnią, w pierwszy dzień świąt wielkanocnych, spowoduje w zbożu rozpalenie się ostu i chabru.

29 SP, Kronika, s. 51,53; R. Specjalski, *Jastrzębie...*, Włocławek 2002, s. 22.

30 Tamże, s. 20

Każdy z domowników starał się też wstać o świcie i udać na rezurekcję³¹.

Kiedy pierwszy dzień Wielkanocny upływał w ciszy i spokoju oraz rodzinnym gronie, to z kolei poniedziałek wielkanocny był dniem wzajemnych uciech. W tym czasie odwiedzano się nawzajem a całość dnia przepełniona była zabawą. Obchodzono go jako dzień dyngusu, albo śmigusu, polegającego na oblewaniu się wodą i smaganiu różgami. Gałązki służące do uderzania dyngusowego wkładano zazwyczaj na jakiś czas przed Wielkanocą do wody, by te puściły listki. Niekiedy, jak przy Bożych Ranach, starano się bić mocno, aż do krwi. Czasem jednak mówiono, że to na pamiątkę biczowania Jezusa Chrystusa albo rozpędzania Żydów w Jerozolimie. Na ogół zwyczaj ten miał charakter zabawy. Obecnie zanika ona już i w większości ogranicza się do chodzenia małych dzieci³². Pomimo braku kontynuacji tego zwyczaju zachowała się jedna z przyśpiewek dyngusników:

*Chodzę ja po dyngusie
Zaśpiewam wam o Jezusie
Jezus rano wstał
Wszystkim dyngus dał.
A wy wszyscy się zmiłujcie
Po dwa jajka podarujcie*³³.

Zielone Świątki były dniem, który obchodzono w pełni wiosny. W tym czasie ludzie stroili domy kalmusem, bocianiem grochem i gałązkami brzozy. W okresie lata mieszkańcy Jastrzębia chodzili na odpusty, na które okoliczna ludność wybierała się grupowo, czyli w tzw. „konwojach”. Wybierano się na odpust do Grodzienia, Skępego, Konotopia czy Obór. Do 1939 r. przetrwał prastary zwyczaj puszczania wianków na wodę w dniu Świętego Jana. Na zakończenie żniw organizowano tzw. „okrężne”, które polegały na obchodzeniu wszystkich gospodarstw. U ostatniego gospodarza odbywał się poczęstunek³⁴.

W dniu Bożego Ciała mieszkańcy Jastrzębia uczestniczyli w procesjach do czterech ołtarzy organizowanych w Lipnie. Ołtarze przystrajano brzozowymi gałązkami. Owe gałązki po procesji kobiety oblamywały i zatykały jako ochronę przed gąsienicami, mszycami i kretami na zagonach kapusty i brukwi. Jedną gałązkę zatykano za strzechę. Miała ona strzec domu przed piorunem³⁵.

Dożynki odbywały się w majątkach u dziedziców. Służba folwarczna wręczała dziedzicowi wieniec ze zbóż i bochen chleba. Podczas wręczania darów śpiewano dziedzicowi, a za to służba otrzymywała poczęstunek³⁶.

W Jastrzębiu, kiedy zmarł jeden z domowników zatrzymywano zegar i zakrywano lustro. Wieczory przedpogrzebowe upływały jako „puste noce”. Zbierali się sąsiedzi i znajomi zmarłego śpiewając pieśni religijne. Zamożniejsi przygotowywali kolację. Po pogrzebie „lepsze” towarzystwo zapraszane było na tzw. „konsulację”, czyli stypę. Wieczorem, w Święto

31 SP, Kronika, s. 51-52; R. Specjański, *Jastrzębie...*, Włocławek 2002, s. 20,21; T. Karwicka, *Kultura ludowa ziemi dobrzyńskiej*, Warszawa – Poznań – Toruń 1979, s.198-199.

32 R. Specjański, *Jastrzębie...*, Włocławek 2002, s. 21; T. Karwicka, *Kultura ludowa ziemi dobrzyńskiej*, Warszawa – Poznań – Toruń 1979, s.199-200.

33 SP, Kronika, s. 52.

34 SP, Kronika, s. 52; R. Specjański, *Jastrzębie...*, Włocławek 2002, s. 21.

35 R. Specjański, *Jastrzębie...*, Włocławek 2002, s. 21; T. Karwicka, *Kultura ludowa ziemi dobrzyńskiej*, Warszawa – Poznań – Toruń 1979, s.201.

36 SP, Kronika, s. 52; R. Specjański, *Jastrzębie...*, Włocławek 2002, s. 21

Zmarłych, nie wylewano wody, żeby nie oblać duszy, ponieważ oblana miała straszyć. Natomiast gospodynie na noc pozostawiały na stole chleb, nóż i coś do chleba, aby zmarli mogli się pożywić. Nie wyrzucano wieczorem też popiołu oraz śmieci, aby nie zasypać duszy³⁷. Andrzejkowy wieczór był czasem pełnym wróżb i czarów. W Jastrzębiu zbierały się miejscowe panny i kawalerowie, aby móc wywróżyc swoją przyszłość. Zapowiedzią zamążpójścia miała być ulana z wosku figurka w kształcie przypominającym mężczyznę. Z kolei kształt młota przypominał ciężką pracę³⁸. Na wesele zapraszano trzykrotnie. Tydzień przed uroczystością weselną czyniła to panna młoda wraz z drużyną. Drugi raz zapraszano na trzy dni przed uroczystością weselną i ostatni raz w dzień wesela wraz z orkiestrą. O północy rozpoczynano ceremonial ocepin, czyli zdejmowano pannie młodej wianek a zakładano czepek. Później następował „pobór” – kolejno tańczący z młodą mężczyźni wrzucali do talerza pieniądze. Od momentu ocepin panna młoda chodziła już w czepek³⁹.

Powszechnym zwyczajem było też kończenie transakcji handlowej tzw. litkupem „opiciem sprawy”. Wierzono również, że po zachodzie słońca nie należy sprzedawać żadnych rzeczy, aby szczęście nie odeszło. Z obawy przed urodzeniem się małych zwierząt zakładano im czerwone wstążeczki. Najczęściej używanym obuwem były trepy na drewnianych spodach. Typowym umeblowaniem izb mieszkalnych były stoły, ławy, prycze i kufrы, a to wszystko ręcznie wykonane⁴⁰.

Fot. 21. Żniwa w majątku Jastrzębie

37 SP, Kronika, s. 53; R. Specjański, *Jastrzębie...*, Włocławek 2002, s. 21-22.

38 SP, Kronika, s. 53; R. Specjański, *Jastrzębie...*, Włocławek 2002, s. 22.

39 SP, Kronika, s. 52, 55; R. Specjański, *Jastrzębie...*, Włocławek 2002, s. 22.

40 SP, Kronika, s. 54, 55; R. Specjański, *Jastrzębie...*, Włocławek 2002, s. 22.

Fot. 22. Majątek ziemski Jastrzębie

Fot. 23. Żniwa w Jastrzębiu

7. Czasy wojny i okupacji

Dziś, w uścisku demonów, jedno oko zakrywając ręką, drugim wpatrując się w grozę, z jednej rozpacz w drugą się pogrążają. Kiedyż osiągną dno czeluści? Kiedyż w ostatecznej rozpacz cud, który ponad wiarę wyrasta, zapali światło nadziei? Samotny człowiek składa ręce i mówi: „Bóg niech się zlituje nad waszą biedną duszą, mój przyjacielu, moja ojczyzno”⁴¹.

T. Mann, *Doktor Faustus*

Krótko przed wybuchem II wojny światowej, podobnie jak w całym kraju, do Jastrzębia docierały informacje o mobilizacji i prowadzonych zaciągach do wojska. Polacy stanęli do nierównej walki z okupantem o upragnioną wolność.

W literaturze poświęconej działaniom zbrojnym 1939 r. Jastrzębie wymieniane jest jako miejsce lądowania 43. eskadry lotnictwa obserwacyjnego i dowodzonej przez gen. Mikołaja Boltucia, polskiej grupy operacyjnej „Wschód”⁴². Wielu mieszkańców Jastrzębia przystąpiło do obrony napadniętego kraju. Niemcy okupowali wieś od 8 września 1939 r. do 22 stycznia 1945 r.⁴³. W tym czasie wielu włościan zostało wysiedlonych ze swych gospodarstw, a następnie wywiezionych do Niemiec. Wśród zarządzających 372 hektarowym majątkiem, o zmienionej wówczas nazwie Jastern byli treuhänder Hans Hoffman i Bucman. W tym czasie folwark stał się obozem pracy dla wielu mieszkańców Jastrzębia i pobliskiego Lipna. Wielu też zostało wywiezionych do obozu na terenie Rzeszy. Z kolei wielu włościan z Jastrzębia zostało wysiedlonych ze swych gospodarstw i również wywiezionych do Niemiec. Wielu zostało uwięzionych w obozach koncentracyjnych jak sześciuosobowa rodzina Józefa Krzemieńskiego, Kazimierz Niędzyński, Wincenty Gajewski, Józef Sadowski⁴⁴. Natomiast w obozach jenieckich Józef Rozen, Stefan Sadowski i Kazimierz Kędzierski. W czasie okupacji działała ośmioosobowa grupa żołnierzy Armii Krajowej. W 1939 r. hitlerowcy aresztowali ziemianina Kazimierza Różyckiego. Był to trudny czas pełen upokorzeń i prześladowania. Dzięki wstawiennictwu Hipolita Aleksandrowicza Różyckiego został zwolniony z niemieckiego gestapo i wyjechał do Warszawy. Po pewnym czasie powrócił do Jastrzębia, gdzie otrzymał zezwolenie na pracę w majątku ziemskim. Po wyzwoleniu na podstawie dekretu o reformie rolnej musiał opuścić powiat lipnowski i zamieszkał u Jana Kutnika w Osieku Rypińskim.

W początkowym okresie okupacji nastąpiła germanizacja ziem polskich. Grabiono i zajmowano ziemie należące do Polaków. Jastrzębski dwór zarządzany wówczas przez dziedzica Różyckiego został skonfiskowany. Powszechna była grabież mienia będąca własnością polskich rolników. Okupanci zabierali nie tylko inwentarz żywy czy maszyny rolnicze, ale też odzież i przedmioty osobiste. Tragiczny los spotkał również Kazimierza Niędzyńskiego – kierownika Publicznej Szkoły Powszechnej w Jastrzębiu. W 1939 r. trafił do obozu w Hohenbruch na terenie Prus Wschodnich. Zmarł 20 lutego 1940 r. przy 15-stopniowym mrozie, pod-

41 T. Mann, *Doktor Faustus*, przeł. M. Kurecka i W. Wirpsza, Wrocław 2004, s. 506.

42 M. Krajewski, *W cieniu wojny i okupacji. Ziemia dobrzyńska w latach 1939-1945*, Rypin 1995, s. 40; R. Specjałski, *Jastrzębie...*, Włocławek 2002, s. 36.

43 T. Chojnicki, *Jastrzębie – wieś z tradycjami*, [w:] „Ziemia Dobrzyńska”, 1995 nr 1, s. 1.

44 Tamże

Fot. 24. Jan Kutnik, u którego w czasach okupacji hitlerowskiej ukrywał się Kazimierz Różycki

czas stania w bieliźnie i polewania zimną wodą⁴⁵.

Jednym z mieszkańców Jastrzębia, wykonujących wówczas nierówną walkę z okupantem, był Józef Rozen, żołnierz „września”, jeńiec wojenny wzięty do niewoli w ZSRR, a następnie przekazany Niemcom.

W książce Mała i duża historia Czesława Krystyna Chojnicka, regionalna poetka i mieszkanka Jastrzębia, tak opisuje wspomnienia świadków tych tragicznych dla Polski wydarzeń: - Byłem już dwa lata w rezerwie, po odbyciu zasadniczej służby wojskowej w 8 Batalionie Pancernym w Bydgoszczy. Miałem 25 lat. Zostałem imiennie powołany do macierzystej jednostki 24 sierpnia 1939 r. Panowało już wtedy napięcie wojenne. Na dachach koszar była obrona przeciwlotnicza. Podczas spotkania żołnierzy z kapitanem, na dziedzińcu koszar, wywiązała się następująca rozmowa:

K: Co słyhać w terenie?

Ż: Żle, bo Niemcy liczą 80 milionów ludzi, a my, niecałe 40.

K: A to nie wiecie, że jak żyto gęstsze, to się lepiej kosi...⁴⁶.

45 R. Specjański, *Jastrzębie...*, Włocławek 2002, s. 37; R. Lewandowski, *Martyrologia powiatu lipnowskiego w latach 1939-1945*, Lipno 1984, s.19.

46 Cz. K. Chojnicka, *Mała i duża historia*, Lipno 2009, s. 81.

Zmobilizowany w sierpniu 1939 r. przez jednostkę, w której odbywał służbę. Znajdowała się ona w okolicach Chojnic. Kiedy Niemcy zmusili do wycofania się, po minięciu Terespoła, dalszą drogę przerwały wojska radzieckie. Wtedy też żołnierze i oficerowie dostali się do niewoli sowieckiej. Po trzech dniach marszu przez Ukrainę zostali umieszczeni w wagonach opuszczonych przez czerwonarmistów. Następnie przeprawa statkiem, a na koniec droga przez podmokłe lasy, gdzie znajdował się zlokalizowany około 300 km za Moskwą obóz jeniecki. Przebywało tam około 12 tysięcy Polaków, w tym 400 oficerów i jeden generał z Okręgu Kraków. W listopadzie zostali przerzuceni do Smoleńska, a następnie do Brześcia n. Bugiem, by na koniec zostać przekazanym Niemcom. Jednak już bez 400 oficerów i generała. Jeniec Józef Rozen trafił do Stalagu II A w Neubrandenburgu otrzymując numer 22.265. Stamtąd do majątku, jako robotnik rolny, w miasteczku Golden Baum, gdzie głównym zajęciem było masowe podkuwanie koni. Kiedy Armia Czerwona wkroczyła do Polski, wraz z licznymi Polakami powrócił piechotą do Pily, a następnie pociągami do Torunia i Jastrzębia. Wojenną tulaczkę zakończył 12 maja 1945 r. powrotem do rodzinnej wsi.

Po wojnie przeprowadzono reformę rolną. Parcelowano majątki ziemskie odebrane właścicielom, zwanym kulakami. W każdym majątku zostawiono „resztówkę”, jako zaczątek przyszłej spółdzielni produkcyjnej.

Kiedy wróciłem z niewoli, pola były już rozmierzone i podzielone, częściowo także obsiane – niektóre jeszcze przez Niemców. Wspólnie z sąsiadem Wawszczykiem, otrzymaliśmy później ową „resztówkę” o powierzchni 10 hektarów, na której gospodarowaliśmy.

Mój brat – Franciszek Rozen, służył w XIV Pułku Piechoty, we Włocławku. Był kapralem. W 1945 roku jechał ze Szczecina, na przepustkę. Jako żołnierz, miał przy sobie karabin ręczny. Na dworcu ktoś strzelał do żołnierzy radzieckich. Ponieważ winowajcy nie zidentyfikowano, strzały przypisano jemu – mojemu bratu. Jeden z żołnierzy radzieckich natychmiast zastrzelił mojego brata, bez udowodnienia mu winy.

Choć wojna się skończyła, brat jeszcze musiał zginąć. Podobnych ofiar było zapewne bardzo wiele. Sytuacja w powojennej Polsce nie była dobra⁴⁷.

W czasie okupacji hitlerowskiej folwark stał się obozem pracy dla wielu mieszkańców miasta Lipna, stąd też sporo osób zostało wywiezionych do obozów na terenie Rzeszy. 12 września 1939 r. w Żaganiu dokonano egzekucji. Wśród ofiar rozstrzelanych przez miejscowych Niemców Wehrmachtu był mieszkaniec Jastrzębia⁴⁸.

Do mieszkańców Jastrzębia silnie sprzeciwiających się hitlerowcom zmierzającym do unicestwienia narodu polskiego był Józef Sadowski⁴⁹, który z końcem października 1939 r. utworzył w Jastrzębiu organizację pn. „Wolność i Sprawiedliwość” mającą w perspektywie walkę z okupantem. Członkowie tej organizacji nieśli pomoce dla rodzin żołnierzy przebywających w niemieckiej niewoli, a także rodzinom, których bliscy ukrywali się przed wrogiem. Krótco po zawiązaniu organizacji jej członkowie uruchomili w domu

⁴⁷ Tamże, s. 86.

⁴⁸ R. Lewandowski, *Martyrologia powiatu lipnowskiego w latach 1939-1945*, Lipno 1984, s. 3; R. Specjalski, *Jastrzębie...*, Włocławek 2002, s. 37.

⁴⁹ R. Specjalski, *Jastrzębie...*, Włocławek 2002, s.39; Z. Góźdz, *Ziemia lipnowska w okresie wojny i okupacji hitlerowskiej 1939-1945*, Lipno 1988, s. 9.

sierz. Józefa Wiśniewskiego⁵⁰ punkt nasłuchu radiowego, który następnie został przeniesiony do zabudowań Józefa Sadowskiego. Na przełomie 1939/1940 uczestnicy organizacji wnieśli bardzo duże zasługi poprzez nawiązanie łączności z Gustawem Olszewskim, organizatorem Związku Walki Zbrojnej i stali się jego aktywnymi członkami⁵¹. W 1943 r. Józef Sadowski został aresztowany i więziony w Lipnie, Grudziądzu, Toruniu i Poznaniu, a następnie w obozie koncentracyjnym w Mauthausen.

Kiedy żołnierze „września” przebywali w obozach jenieckich wykonując niewolniczą pracę na rzecz hitlerowskiego okupanta, z rąk oprawców ginęła ludność cywilna. Wspomniany dom sierż. Józefa Wiśniewskiego był miejscem, gdzie w pierwszym okresie okupacji przechowywano sprzęt radiowy, ale też ukrywano ludzi. Pod częścią budynku znajdowała się piwnica, o której – poza właścicielami – nikt nie wiedział. Niemcy, którzy zajęli dom po wysiedleniu prawowitych właścicieli nie domyślali się o istnieniu tej kryjówki⁵².

Z Jastrzębia wywodzili się też członkowie innych ugrupowań. Jan Kamiński wniósł bardzo duże zasługi w obwodzie Armii Krajowej „Postój”. Z kolei Tadeusz Wiśniewski jeszcze jako 15-letni chłopiec był „łącznikiem” pomiędzy ojcem Józefem, a szefem sztabu POZ w Lipnie⁵³. Jako żołnierz AK był też kolporterem prasy podziemnej i uczestnikiem akcji sabotażowych.

W okresie okupacji do Polskiej Armii Powstańczej należał – wywodzący się z Jastrzębia – Ignacy Leszczyński. W Jastrzębiu działała też ośmioosobowa grupa żołnierzy Armii Krajowej. W 1941 r. utworzono Komitet Gminny Rewolucyjnej Rady Robotniczo-Chłopskiej „Młot i Sierp”. Głównym celem tejże organizacji, zawiązanej w Jastrzębiu, była praca ideologiczna i walka z okupantem. Zdobywano broń, dokonując akcji sabotażowych⁵⁴.

Fot. 25. Na zdjęciu kapral Franciszek Rozen (pierwszy od prawej) podczas II wojny światowej.

Fot. 26. TKS – lekki czołg zwiadowczy z II wojny światowej. Jednym z żołnierzy był Józef Rozen.

50 Zawodowy żołnierz w stopniu sierżanta, ps. „Szczerba”. Legionista, Komendant Armii Krajowej. Brał udział w I wojnie światowej (1914 r.) i wojnie polsko-bolszewickiej (1920 r.). We wrześniu 1939 r. spośród członków „Strzelca”, zorganizował w Lipnie Kompanię Obrony Warszawy i poprowadził ją przez Włocławek w kierunku stolicy. Za udział w działaniach wojennych odznaczony kilkoma medalami. Zob. R. Specjański, *Jastrzębie...*, Włocławek 2002, s. 121; T. Chojnicki, Z. Gózdź, *Niepospolici ludzie Lipna i okolic*, Lipno 1995, s. 42.

51 R. Specjański, *Jastrzębie...*, Włocławek 2002, s. 39.

52 M. Krajewski, *W cieniu wojny i okupacji. Ziemia dobrzyńska w latach 1939-1945*, Rypin 1995, s. 131-132, 149, 164, 399; R. Specjański, *Jastrzębie...*, Włocławek 2002, s. 41.

53 R. Specjański, *Jastrzębie...*, Włocławek 2002, s. 39.

54 Tamże, s. 41.

Dużą rolę w inspirowaniu i kierowaniu walką zbrojną przeciwko okupantowi odegrał Komitet Gminny PPR w Jastrzębiu, powołany w 1943 r.

Zdzisław Wiśniewski, późniejszy mieszkaniec Jastrzębia, jako 16-letni chłopiec za ukrywanie się przed wyjazdem „na okopy” został wywieziony do miejscowości Schast w Prusach Wschodnich. Następnie, 15 sierpnia 1944 r. trafił do grupy robotniczej nazywaną „Małym Obozem Pracy”, gdzie panowała surowa dyscyplina. W połowie października 1944 r. strona rosyjska zrzucała bomby na niemieckie pozycje. To zmobilizowało Polaków do ucieczki. Jednym z nich był Zdzisław Wiśniewski. Zatrzymany w Sierpcu trafił do niemieckiego więzienia. Po przesłuchaniu i otrzymanej przepustkę od niemieckiego żandarma udał się w stronę rodzinnego domu. Kiedy dotarł na miejsce dowiedział się, że kilka dni wcześniej w Ligowie Niemcy rozstrzelali rodzinę Żurawskich za nielegalny powrót z okopów jednego z członków rodziny⁵⁵.

Takich historii było zapewne jeszcze wiele. Tworząc własne ideały, przyszło im żyć w czasach krwiozerczych, niegodnych i nieludzkich. Mimo wszystko, każda z tych postaci poprzez walkę zbrojną, działania w organizacjach bojowych, konspirację i wojenną niewolę, udowadniała swoją miłość do ojczyzny.

Mój patriotyzm i moja historia, na tle tragicznych wydarzeń w dziejach historii Polski. Wielu z nich było rówieśnikami dzisiejszych licealistów. Kiedy zaczęła się mobilizacja mieli po 16, 20 czy 25 lat. Na później musieli odłożyć młodzieńcze plany i marzenia. Jednak pomimo swego młodego wieku dokonali trudnych wyborów, kierując się przy tym troską o przyszłość ojczyzny.

Fot. 27. Sklep kolonialny Jana Kutnia w Osieku Rypińskim

⁵⁵ Tamże, s. 41-42.

8. Jastrzębie w latach powojennych

*Dziś rano cały świat kupilem,
gwiazdy i słońce, morze, las,
i serca, łądy i rzek żyły,
Ciebie i siebie, przestrzeń, czas.
Dziś rano cały świat kupilem,
Za jedno serce cały świat,
Nad gwiazdy szczęściem się wybiłem,
Nad czas i morskie głębie lat...
Gorące morza sercem płyną –
– pozłocie nieprzebytych sław,
gdzieś rzeki nocy mnie wyminą
w głębokich morzach złotych traw.
Chcę czerwień zerwać z kwiatów polnych,
czerwienią nocy spalić krzew,
jak piersi nieba chcę być wolny,
w chmury się wbić w koronach drzew.*
K.K. Baczyński, *Pieśń o szczęściu*⁵⁶

Po zakończeniu działań II wojny światowej we wszystkich miejscowościach kraju przystąpiono do parcelacji majątku ziemskiego. Na mocy Dekretu PKWN z dnia 6 września 1944 r. majątek Jastrzębie zostaje przejęty na cele Reformy Rolnej, a jego właściciel Kazimierz Różycki przymusowo przesiedlony poza teren powiatu lipnowskiego do Osieka Rypińskiego. Wtedy też wojska radzieckie zorganizowały w Jastrzębiu bazę zaopatrzenia żywnościowego dla swych jednostek powracających z frontu zabijając tysiące krów. Spory oddział żołnierzy radzieckich stacjonował jeszcze długo w okolicy. Na starym korcie w jastrzębskim parku, nieopodal dworku po byłym właścicielu, obywatelu ziemskim Kazimierz Różyckim, którego wysiedlono podczas okupacji, „ruscy” zarzynali bydło, pieczono mięso na ognisku, biesiadowano i zabawiano się przy dziewczkach „harmoszek”. Wszędzie obowiązkowo zawieszano portrety towarzysza Stalina – „batiuszki”⁵⁷.

W wyniku Reformy Rolnej całkowity obszar 356 hektarów otrzymują robotnicy folwarczni, włościanie, a także Państwowy Fundusz Ziemi, czyli tzw. „resztówka” z parkiem, sadem i podwórzem dworskim, a także samym dworem i budynkami gospodarczymi.

Reformę rolną zakończono 14 kwietnia 1945 r. W samym powiecie lipnowskim rozparcelowano 84 majątki. Po okupacji aktywnie rozwija się życie społeczno-polityczne i kulturalne wsi. Wówczas powstały trzy partie polityczne: PSL, PPR i najliczniejsza PPS wraz

56 K. K. Baczyński, *Pieśń o szczęściu*, pobrano ze strony: <http://mozejutro.tumblr.com/post/50108592215/k-k-b-b-pie%C5%9B%C5%84-o-szcz%C4%99%C5%9Bciu> [dostęp: 07.08.2017]

57 Cz. K. Chojnicka, *Mala i duża historia*, Lipno 2009, s. 85-86. Relacja jeńca wojennego Józefa Rozen.

z organizacją młodzieżową OMTUR. Na uwagę zasługuje fakt, że owe organizacje nie zwalczały się wzajemnie, lecz ze sobą solidarnie współdziałały. Powstaje również 7 klasowa szkoła powszechna i biblioteka publiczna, która do dziś mieści się w dawnym dworze ziemianina Różyckiego. W wyniku tych działań zlikwidowano analfabetyzm, założono zespół teatralny, a także Ludowy Zespół Sportowy i Koło Gospodyń Wiejskich.

W latach pięćdziesiątych pomimo nacisków władz politycznych próba skolektywizowania wsi okazała się fiaskiem. Po odwilży „październikowej” w 1956 r. cała społeczność wiejska przystępuje do prac społecznych. Już w lutym 1957 r. powstaje prężnie działające Koło Młodzieży Wiejskiej, Zespół Przysposobienia Rolniczego i Spółdzielczego, a następnie Ochotnicza Straż Pożarna. Wieś zmienia swoje oblicze przez nowe budownictwo indywidualne oraz elektryfikację.

Bardzo ważną rolę w życiu spełniała działalność koła Związku Młodzieży Wiejskiej, którego założycielem i długoletnim przewodniczącym był Tadeusz Chojnicki – pracownik lipnowskiej biblioteki, członek Prezydium Zarządu Powiatowego ZMW w Lipnie w latach 1957 – 1974.

Do istotnych zadań koła należało rozwijanie działalności kulturalno-oświatowej i sportowej. W 1962 r. jako jeden z pierwszych w kraju powstaje „Klub Rolnika”, który oferował różnorodne kółka zainteresowań jak: teatr kukielkowy, zespół recytatorski, instrumentalno-wokalny, szachowy i tenisa stołowego. Klub Rolnika przez kilka lat należał do najlepiej rozwijających się w województwie bydgoskim. Dzięki pomysłom, inicjatywom, a także zaangażowaniu członków ZMW klub tętnił życiem. W czasach powojennych były dworek dziedzica Różyckiego stał się doskonałym miejscem do stworzenia ośrodka kulturalnego i towarzyskiego dla miejscowej społeczności. Można tam było spędzić wolny czas: wysłuchać prelekcji, wypić kawę, spotkać się z ciekawymi ludźmi.

Fot. 27. Tadeusz Chojnicki. Bibliotekarz, regionalista, patriota, wielki miłośnik ziemi dobrzyńskiej. Założyciel koła ZMW w Jastrzębiu w 1957 r. i pierwszego Klubu „Rolnika” w województwie bydgoskim (1962 r.). Wieloletni przewodniczący LZS, wiceprzewodniczący Gminnej Rady Narodowej w Lipnie oraz przewodniczący Rady Nadzorczej GS Lipno. Pomysłodawca i założyciel Lipnowskiej Grupy Literackiej (fot. ze zbiorów A. Chojnickiego)

W trakcie działalności klubu zorganizowano wiele ciekawych spotkań autorskich. Dużym zainteresowaniem cieszyły się zajęcia recytatorskie, teatralne i gry na instrumentach. Natomiast z historią regionu zapoznawali członkowie Towarzystwa Miłośników Ziemi Dobrzyńskiej. Udział młodzieży w amatorskich zespołach artystycznych wyrabiał wrażliwość artystyczną, dając możliwość czynnego uczestnictwa w kulturze. Wielu uczestników koła odniosło znaczące sukcesy w różnych dziedzinach kultury i sztuki.

Z inicjatywy miejscowego koła ZMW zorganizowano w Jastrzębiu uroczystości związane ze Świętem Młodzieży. W 1963 r. w Ogólnopolskim Konkursie Czytelniczym pn. „Złoty kłos dla twórcy – srebrne dla czytelników” zdobył I miejsce. Koło ZMW wniosło znaczący wkład w krzewienie i rozwijanie kultury i dziedzictwa narodowego wśród lokalnej społeczności. Zajęcia oferowane przez koło niejednokrotnie były szansą poznania historii literatury i sztuki, a także szansą obcowania z kulturą na co dzień.

Kolejną organizacją, która wniosła spory wkład w życie powojennego Jastrzębia była działalność Ochotniczej Straży Pożarnej. Powstała w styczniu 1967 r. Inicjatorem jej założenia był Kazimierz Szymański pełniący funkcję naczelnika przez 22 lata. Aby skutecznie zapobiegać pożarom powoływano zespoły kontrolne, które po przeszkoleniu dokonywały przeglądów stanu zabezpieczenia przeciwpożarowego gospodarstw rolnych, a także placówek handlowych i usługowych⁵⁸.

Strażacy ochotnicy uczestniczyli w gminnych zawodach sportowo-pożarniczych, które cieszyły dużym zainteresowaniem lokalnej społeczności. OSP była również organizatorem wielu zbaw tanecznych i loterii fantowych, a pochodzące z tych zabaw fundusze przeznaczano na remont i eksploatację sprzętu przeciwpożarowego.

W 1955 r. w dawnym dworze ziemianina Różyckiego utworzono Gromadzką Bibliotekę Publiczną, która z czasem została przekształcona na Bibliotekę Publiczną Gminy Lipno Filia nr 1 w Jastrzębiu. Jest to miejsce o charakterze edukacyjno-kulturalnym, ale też miejsce spotkań lokalnej społeczności, gdzie oprócz księgozbioru biblioteka oferuje ciekawe zajęcia zarówno dla dzieci, jak i dorosłych.

Dla mieszkańców Jastrzębia okres powojenny był etapem zmierzania się z trudną rzeczywistością. Podobnie jak dla większości społeczeństwa polskiego był to czas odbudowy, tego co utracone. W wyniku parcelacji majątku ziemskiego Jastrzębie powstały nowe gospodarstwa rolne. Pojawiły się nowe zabudowania. W 1997 r. na zlecenie Nadleśnictwa Skrwilno, do którego obecnie należy park podworski, został opracowany przez Wojewódzki Oddział Państwowej Służby Ochrony Zabytków we Włocławku projekt koncepcji rewaloryzacji założenia dworsko-parkowego w Jastrzębiu. Natomiast w 2003 r. przy zaangażowaniu Gminy Lipno, Nadleśnictwa Skrwilno i Koła Łowieckiego „Bazant” przystąpiono do realizacji tych zamierzeń. Zlikwidowano samosiewy w jednej połowie parku, wytyczono drogi spacerowe, został oczyszczony staw, wybudowano wiatę piknikową i dwa boiska do siatkówki plażowej.

58 R. Specjalski, *Jastrzębie...*, Włocławek 2002, s.78.

9. Szkoła Podstawowa w Jastrzębiu

Szkoła Podstawowa w Jastrzębiu powstała dzięki ofiarności ostatniego właściciela majątku ziemskiego - Kazimierza Różyckiego, który w 1912 r. ofiarował ziemię pod jej budowę. W 1913 r. została otwarta na tym terenie Szkoła Powszechna w Jastrzębiu. W tym czasie nauczycielem była Irena Bodkówna, która równocześnie uczyła 4 klasy. Lekcje prowadzone były w języku rosyjskim. Do regionu szkolnego należały wówczas następujące wsie: Jastrzębie, Rumunki Jastrzębskie, Złotopole, Okrag, Wołecin i Chlebowo. Z chwilą wybuchu wojny światowej w 1914 r. nauka w szkole została przerwana⁵⁹.

W postarzanych dokumentach, zapiskach i wyblakłych fotografiach odnajdujemy wydarzenia i ludzi, którzy szkołę tworzyli. Z dokumentów i kronik szkolnych wynika, że poprzedniczkami szkoły polskiej były: trzy klasowa szkoła rosyjska (1903-1914), oraz niemiecka (1915-1918)⁶⁰. W pierwszej kronice szkoły odnajdujemy informacje, że wieś Jastrzębie należała do zaboru rosyjskiego. Rząd carski o oświatę nie dbał, a tym bardziej jeśli chodziło o chłopów. Osoby, które chciały się kształcić musiały uczęszczać do szkoły rosyjskiej w Lipnie⁶¹.

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości w 1918 r. przystąpiono do odbudowy szkoły i organizacji nauczania w języku polskim. W 1919 r. rozpoczęto zapisy uczniów do szkoły polskiej. Nauczanie w języku polskim odbyło się w 1920 r. w pięcioklasowej Szkole Powszechnej. Pierwszą kierowniczką szkoły polskiej była Anna Leśkiewiczowa, a od 1926 r. palcówką kierowali Rajmund Kafarski i Kazimierz Niżdziński, który wraz z Ireną Dobrzyńską pracował aż do wybuchu wojny w 1939 r.

Kazimierz Niżdziński został aresztowany przez Niemców, następnie stracony 20 lutego 1940 r. w obozie koncentracyjnym w Hohenbruch. Napaść Niemców hitlerowskich na Polskę 1 września 1939 r. i okres okupacji przyczynił się do przerwania nauki dzieciom przez pięć lat. W czasie okupacji niemieccy najeźdźcy w ogóle nie dbali o oświatę. Przez ten czas szkoła w Jastrzębiu była zamknięta. W budynku szkolnym mieszkali ludzie, którzy również zostali wypędzeni przez Niemców. Miejscowa ludność została zmuszona do pracy u okupanta. Dotyczyło to również dzieci, które w wieku szkolnym wykonywały prace gospodarskie. Dużo mieszkańców zostało wysiedlonych przez okupantów ze swoich gospodarstw, a na ich miejsce osiedlała się ludność niemiecka pochodząca z Besarabii. Część mieszkańców Jastrzębia została wysłana do innych miejscowości na terenie Niemiec⁶².

Po wyzwoleniu 12 marca 1945 r. zapoczątkowano nowy etap nauczania. Została otwarta Szkoła Powszechna w Jastrzębiu. Pierwszym nauczycielem tej szkoły zostaje, mianowany przez Inspektorat Szkolny w Lipnie, Jan Falkowski. Uczy on dość krótko, bo do czerwca 1945 r. Po nim naukę w szkole obejmuje Irena Słodkowska⁶³. Uczniowie przyjmowani byli do poszczególnych klas na podstawie zdobytej wcześniej wiedzy.

Z tego też względu wiek dzieci był różny. Starsza młodzież pragnęła uzupełnić wykształcenie. Dla nich tworzone byłby tzw. „ciągi przyspieszone”. W ciągu jednego roku szkolnego przepracowano dwa oddziały. Dzienników lekcyjnych nie było, dlatego opracowany materiał

59 T. Chojnicki, *Przed Jubileuszem Szkoły Podstawowej w Jastrzębiu* [w:] „Gazeta Lipnowska” 2000 nr 40, s. 11.

60 SP, Kronika, s. 5.

61 Tamże.

62 Tamże, s. 7.

63 R. Specjalski, *Jastrzębie...*, Włocławek 2002, s. 52; SP, Kronika, s. 9.

wpisywano do zeszytów⁶⁴.

Od 1 września 1945 r. funkcję kierownika pełnił Adam Budzyński, który przybył ze szkoły w Działyniu. W szkole było wówczas 6 oddziałów. W roku szkolnym 1945-1946 placówka przyjęła nazwę „Szkoła Podstawowa w Jastrzębiu” i liczyła 7 klas. W styczniu 1946 r. budynek z dwiema klasami został poddany remontowi. Natomiast w lipcu 1947 r. pomieszczenie strychowe tego obiektu zostaje przeznaczone na cele dydaktyczne⁶⁵.

We wrześniu 1947 r. kierownikiem szkoły zostaje Zofia Boczoń. W tym też roku Zarząd Gminy Jastrzębie dobudował jedną izbę lekcyjną. Mimo wszystko nadal brakowało pomieszczeń. Dwustu uczniów i pięciu nauczycieli uczyło się w dwóch klasach o powierzchni 35 metrów kwadratowych i dwóch na poddaszu o powierzchni 12 i 24 metrów kwadratowych. Szkoła mieściła się wtedy w dwóch budynkach: dwie sale znajdowały się w pomieszczeniach szkoły, natomiast trzecia izba lekcyjna znajdowała się w dawnym majątku ziemianina Różyckiego. Trudne warunki lokalowe przyczyniły się do powołania Społecznego Komitetu Budowy Szkoły, na którego czele stanął Tadeusz Góreczny – przewodniczący Komitetu Rodzicielskiego i Zofia Boczoń – kierowniczka szkoły. Dzięki inicjatywie mieszkańców Jastrzębia oraz okolicznych wsi, dotyczącej zbudowania w czynie społecznym nowego budynku szkoły, Wydział Oświaty w Lipnie zdecydował o lokalizacji i budowie w Jastrzębiu pierwszej w powiecie „Szkoły – Pomnika 100-lecia”. Budowa nowej szkoły trwała od czerwca 1958 do grudnia 1959 r. W ostatnim etapie budowy sprzymierzeńcem było hasło „Tysiąc szkół na Tysiąclecie Polski”. Uroczystości otwarcia odbyły się 23 stycznia 1960 r. jako pierwszej „Tysiąclatki” w powiecie lipnowskim. Kierownikiem szkoły została Zofia Boczoń. W budynku nowej szkoły znajdowało się 5 izb lekcyjnych, sala gimnastyczna i mieszkanie dla kierownika szkoły. Natomiast w starym budynku pozostały dwie izby lekcyjne i mieszkania dla nauczycieli. W tym czasie w szkole uczyli: Irena Głowińska, Irena Kamińska, Maria Pietruszewska, Włodzimierz Kłudkowski. Przewodniczącym Komitetu Rodzicielskiego był wówczas Stanisław Rzymkowski. Wyposażenie w sprzęt i pomoce naukowe ufundował Związek Zawodowy Pracowników Przemysłu Terenowego i Rzemiosła w Bydgoszczy.

Fot. 29. Włodzimierz Kłudkowski z grupą młodych sportowców

64 SP, Kronika, s. 9.

65 R. Specjałski, *Jastrzębie...*, Włocławek 2002, s.51; SP, Kronika, s. 10.

W roku szkolnym 1966-1967 zmieniono stopień organizacji szkoły z siedmio na ośmioklasowy. Z kolei w 1974 r. w związku z reformą oświaty i wprowadzeniem Zbiorczych Szkół Gminnych w Jastrzębiu pozostały oddziały I-III. Uczniowie od klasy IV dojeżdżali do Szkoły Podstawowej Nr 3 w Lipnie. Do 1983 r. szkoła była sześcioklasowa, po czym znowu zmieniono stopień organizacyjny na ośmioklasowy. Od 1999 r. wraz z reformą oświaty zmieniono stopień organizacyjny szkoły na sześcioletnią Szkołę Podstawową.

Pragnąc utrwalić lata minione oraz przypomnieć twórców tej szkoły dyrekcja placówki i Komitet Rodzicielski przystąpiły do przygotowania uroczystości z okazji 80-lecia istnienia szkoły. Uroczystości jubileuszowe odbyły się 3 czerwca 2000 r. Na wniosek dyrektora szkoły – Ireny Retlikowskiej, grona nauczycieli, rodziców i uczniów podjęto decyzję o nadaniu Szkole Podstawowej imienia Kazimierza Różyckiego oraz ufundowanie tej placówce sztandaru. Uroczystość odbyła się 5 czerwca 2004 r. Natomiast 8 czerwca 2013r. Szkoła Podstawowa im. Kazimierza Różyckiego w Jastrzębiu obchodziła 100-lecie swojego istnienia. Wybranie na patrona szkoły dziedzica Kazimierza Różyckiego pozwoliło uczcić i przechować pamięć o wybitnym i zasłużonym człowieku, miłośniku Jastrzębia i Lipna, społeczniku i przede wszystkim wielkim patriocie.

Fot. 30. Dawny budynek szkolny

Fot. 31. Szkoła w budowie

Fot. 32. Zajęcia szkoleniowe członków koła LPŻ

10. LZS Jastrzębie

Początki sportu zorganizowanego w Jastrzębiu związane są z działalnością Ludowego Zespołu Sportowego. Po zakończeniu II wojny światowej w Polsce zaczęto upowszechniać kulturę fizyczną. Sport stał się jednym z ważnych elementów w rozwoju człowieka. A na powojenne życie nie mogła składać się tylko praca. W ówczesnych czasach radość z wolności tak ukochanej i upragnionej została przysłonięta szarą, powojenną rzeczywistością. W związku z narastającym rozwojem kultury fizycznej zaczęła się upowszechniać również sama chęć współzawodnictwa, ponieważ uczestnictwo w zgrupowaniach sportowych zapewniało nie tylko rozwój fizyczny, ale też możliwość zwiedzania wśród mieszkańców wiosek nowych okolic. Była to również okazja do poznania nowych ludzi, którzy dzielą tę samą pasję.

Fot. 33. Grupa piłkarzy LZS Jastrzębie. Od lewej: Ryszard Stachowski, Wiesław Kretkowski, Jan Pipeczyński, Andrzej Kamiński, Stefan Maćkiewicz, Jan Kretkowski, Kazimierz Laskowski, Kazimierz Rydyński, Tadeusz Chojnacki i Lech Janiszewski, 1958 r. (fot. ze zbiorów Kroniki Ludowego Zespołu Sportowego w Jastrzębiu)

Od 1946 r. zaczęły powstawać w Polsce Ludowe Zespoły Sportowe (LZS). Kluby te zrzeszone były w ramach Ludowych Zespołów Sportowych, które działały na polskiej wsi już od przeszło 70 lat. Odegrały one istotną rolę w procesie rozwoju obszarów wiejskich w Polsce. Na terenie powiatu lipnowskiego najstarszym takim klubem jest LZS Jastrzębie. Powstał on w 1947 r. z inicjatywy Stefana Sanockiego, trudniącego się zawodowo prowadzeniem gospodarstwa rolnego. Był on przewodniczącym pierwszego Zarządu LZS. W założeniu tej organizacji wspierali go inni miejscowi rolnicy: Stanisław i Tadeusz Góreczni, Henryk Chojnicki, Kacper Kopeć, Benedykt Pipeczyński, Roman Leszczyński i Adam Rutyna.

Klubowi LZS od jego założenia kolejno szefowali:

- od 1947 r. do 1956 r. – Stefan Sanocki;
- od 1957 r. do 1974 r. – Tadeusz Chojnicki;
- od 1975 r. do 2009 r. – Andrzej Chojnicki;
- od 29 grudnia 2009 r. funkcję prezesa Klubu pełni Marcin Chojnicki.

Od tego czasu LZS Jastrzębie posiada własne logo, którego pomysłodawcą był Marcin Chojnicki.

Obecny skład zarządu jest następujący:

- prezes Marcin Chojnicki;
- zastępcą prezesa Dariusz Onoszek;
- sekretarz Łukasz Elwertowski;
- skarbnik Sławomir Rybka;
- członek Przemysław Zawirowski.

W skład Komisji Rewizyjnej LZS wchodzi:

- przewodniczący Sławomir Jaworski;
- sekretarz Andrzej Rybowicz;
- członek Andrzej Chojnicki⁶⁶.

Początki LZS Jastrzębie to przede wszystkim piłka nożna. Prowizoryczne boisko stanowiło piaszczyste podwórze dworskie dawnego majątku ziemianina Różyckiego z okalającym brukiem w bezpośrednim sąsiedztwie z zespołem dworsko-parkowym. W piłkę nożną grała nie tylko młodzież Jastrzębia, ale też okolicznych wsi: Okręgu, Chlebowia, Złotopola i Wołęcina. Z czasem uprawiano również piłkę siatkową. Grywano towarzysko z drużynami z powiatu lipnowskiego. Zespół nie posiadał sali, w której mógłby trenować w okresach jesienno-zimowych. Trenowano zatem jedynie wiosną i latem na podworskim podwórzu, a później na boisku w miejscowym parku, należącym niegdyś do dziedzica Różyckiego⁶⁷.

Do grona działaczy i zawodników, którzy swoimi postawami zapisali najpiękniejsze karty historii LZS Jastrzębie należą: Bogdan Bukowski, Kazimierz Cegielski, Ryszard Grębic-ki, Adam Grzędzielewski, Bolesław Janiszewski, Heliodor Krzemiński, Roman Krzemiński, Zdzisław Kuczkowski, Kazimierz Laskowski, Jerzy Nierychlewski, Jan Pipeczyński, Władysław Pipeczyński, Józef Sadowski, Marian Sadowski, Stefan Wojciechowski⁶⁸.

Grywano również w piłkę siatkową. Z czasem stała się podstawową dyscypliną LZS. Rozgrywano mecze towarzyskie z drużynami z powiatu lipnowskiego. Boisko znajdowało się w podworskim parku.

Do osiągnięć w tej dyscyplinie zalicza się zdobycie w 1976 r. I miejsca w lidze województwa bydgoskiego. Do tego sukcesu często nawiązywali dawni członkowie LZS. W 1955 r. zawodników wyposażono w sprzęt i kostiumy sportowe. W tym czasie zapoczątkowano działalność gospodarczą koła. A zebrane środki z dochodowych zabaw tanecznych, tzw. majó-

66 D. Kostecka, *LZS Jastrzębie ma już 70 lat*, [:] „Gazeta Lipnowska” 2017 nr 65, s. 35.

67 Ludowy Zespół Sportowy w Jastrzębiu (dalej: LZS Jastrzębie), Kronika Ludowego Zespołu Sportowego w Jastrzębiu (dalej: Kronika), s. 2. Kronika założona w grudniu 2003 r. przez Tadeusza Chojnickiego stanowi zbiór ważnych informacji dotyczących zespołu sportowego LZS Jastrzębie. Opisuje lata świetności wiejskiego sportu. Sukcesy i porażki zawodników z Jastrzębia.

68 R. Specjalski, *Jastrzębie...*, Włocławek 2002, s. 70.

wiek, które organizowane były w miejscowej świetlicy i parku, przeznaczono na sprzęt sportowy⁶⁹. W latach 50. do czołowych zawodników klubu należeli: Stefan Sanocki, Stanisław Kuczkowski, Heliodor i Roman Krzemiński, Józef i Tadeusz Chojniccy, Jerzy Nierychlewski, Władysław Pipczyński, Stanisław Wysocki, Józef Gawroński, Jan Prośniewski, Marian Sadowski i wielu innych⁷⁰.

Pod koniec lat 50. zaczęto uprawiać tenis stołowy, którego prekursorami byli: Tadeusz Chojnicki, Franciszek Grudewicz, Roman Krzemiński, Ryszard Waśkiewicz i Teofil Wolski. Działała również drużyna piłkarska.

Z czasem LZS Jastrzębie miało też swoich reprezentantów w lekkoatletyce. W takich dyscyplinach jak skoki w dal sukcesy odnosił Henryk Chojnicki, natomiast w skokach wzwyż Jan Pipczyński i Stanisław Kuczkowski, a w biegach Ryszard Grębicki oraz rodzeństwo Zbigniew, Stanisław i Jolanta Kaczmarek.

Lata 60. zaznaczyły się w sposób szczególny dla sportu w Jastrzębiu. Istotnym momentem było oddanie do użytku szkoły „Tysiąclatki” wraz z salą sportową. Z rozmachem w LZS zaczęły działać następujące sekcje sportowe: piłki siatkowej żeńskiej i męskiej oraz tenisa stołowego. Z kolei podworski park służył do uprawiania lekkoatletyki (biegi, skok wzwyż i w dal, rzut kulą)⁷¹.

Lata 80. i 90. to czas, w którym klub sportowy odnosił największe sukcesy siatkarskie. W tych latach drużyna siatkarska grała w następującym składzie: Krzysztof Stępka, Andrzej Rozen, Mirosław Falkowski, Andrzej Radliński, Andrzej Szychulski, Przemysław Zawadowski, Wiesław Kraziński, Stanisław Jasiński, Marek Dudkiewicz, Eugeniusz Bejger, Wiesław Gurtowski, Andrzej Chojnicki, Sławomir Rybka, Sławomir Kilanowski, Marcin Dąbek.

Z początkiem lat 90. na terenie powiatu lipnowskiego zapoczątkowano rozgrywki w siatkówce plażowej. Ta dyscyplina na trwałe wpisała się w karty wydarzeń rozgrywek sportowych LZS Jastrzębie.

Przez 70 lat klub sportowy w Jastrzębiu odnosił wiele sukcesów w swoich dyscyplinach, do których m.in. należa:

- w sezonach 2006/2007, 2007/2008, a także 2008/2009 – Mistrz Ligi Regionalnej;
- debiutancki sezon 2007/2008 w III lidze siatkówki mężczyzn – III miejsce;
- sezon 2008/2009 w III lidze – wicemistrz, co oznaczało prawo gry w branżach. W turnieju Półfinałowym w Trzebiatowie, gdzie LZS Jastrzębie zajmuje II miejsce i awans do turnieju finałowego we Włocławku, gdzie uzyskano IV miejsce;
- sezon 2010/2011 Mistrz Ligi Regionalnej oraz Mistrz III Ligi, co było równoznaczne z prawem do zorganizowania turnieju barażowego w Lipnie, gdzie zajęto III miejsce i nie awansowano do finału;
- w sezonie 2013/2014 wicemistrz III ligi oraz nadane prawo gry w turnieju Półfinałowym w Ślupsku, gdzie uzyskano II miejsce i awans do turnieju finałowego w Gryficach, a tam zajęto III miejsce⁷².

69 LZS Jastrzębie, Kronika, s. 4. LZS Jastrzębie, Kronika, s. 4.

70 Tamże, s. 4.

71 Tamże, s. 6.

72 D. Kostecka, *LZS Jastrzębie ma już 70 lat*, [w:] „Gazeta Lipnowska” 2017 nr 65, s. 35.

opieką prezesa klubu – Marcina Chojnickiego.

W tej sekcji grają: Jarosław Tradecki, Marcin Chojnicki, Bartosz Słomski, Krystian Rybowicz, Eryk Prajwos, Robert Kapeliński, Andrzej Rybowicz i Jacek Chojnicki. Klub LZS prowadzi również szkołę tenisa stołowego dla dzieci w wieku 7 – 10 lat, do której uczęszcza 20 zawodników. Obecnie zawodnicy LZS spotykają się dwa razy w tygodniu na treningach, które odbywają się w Zespole Szkół w Karnkowie.

Jastrzębski klub sportowy posiada 3 tomową kronikę, którą do końca kwietnia 2015 r. prowadził Tadeusz Chojnicki. Obecnie kroniką zajmuje się Sławomir Jaworski. Kronika LZS jest zbiorem wszystkich informacji o klubie począwszy od jego założenia. Jest to szczegółowa relacja opisująca wszystkie lata istnienia klubu: pierwsze sukcesy, rozwijanie dyscyplin sportowych, a także porażki. To również część historii świadcząca o rozwijaniu się kultury fizycznej w powojennej Polsce. Spotkania turniejowe i mecze od lat cieszyły się rosnącym zainteresowaniem. W otaczającym zielenią parku, na podworskim terenie, co roku mają miejsce turnieje w siatkówce plażowej. Sport łączy, bawi i wychowuje. Jednoczy współzawodników tworząc zdrową rywalizację. Dlatego nie bez racji pozostaje wypowiedź jednego z zawodników LZS Andrzeja Rozen, który zwrócił uwagę na znaczenie sportu w wychowaniu młodzieży⁷³.

Fot.34. Dwa pokolenia siatkarzy LZS. Stoją od lewej: Wiesław Ośmiałowski, Jan Pipczyński, Jan Kretkowski, Władysław Pipczyński, Stanisław Kuczkowski, Andrzej Chojnicki (s. Jana), Henryk Chojnicki, Tadeusz Sępka, Edward i Tadeusz Chojniccy. Siedzą: Antoni Kozakiewicz, Andrzej Chojnicki, Eugeniusz Bejger, Wiesław Gurtowski, Sławomir Rybka, Andrzej Rozen, Krzysztof Kopeć i Sławomir Kilanowski (fot. ze zbiorów Kroniki Ludowego Zespołu Sportowego w Jastrzębie)

73 R. Specjalski, *Jastrzębie...*, Włocławek 2002, s.75.

11. Ich patriotyzm – portrety Jastrzębia

Patriotyzm kryje w sobie różnorakie oblicza. Każde istnienie ludzkie niesie ze sobą własną historię, a tym samym indywidualny portret patriotyzmu. Historię tworzą przede wszystkim ludzie. Na przestrzeni dziejów Jastrzębia trwale zapisali się w pamięci mieszkańców nieprzeciętni ludzie, do których należeli:

Boczoń Zofia (ur. 1915 – zm. 1996) – kierowniczką Szkoły Podstawowej w Jastrzębiu w latach 1948-1964. Z jej inicjatywy w 1959 r. została wybudowana pierwsza szkoła „Tysiąclatka” w powiecie lipnowskim.

Chojnicki Andrzej (ur. 1955) – sportowiec, wieloletni przewodniczący LZS w Jastrzębiu. Radny Gminy Lipno od 1990 r., a ostatnio jej wiceprzewodniczący. Oddany organizator sportu, a także wydarzeń społeczno-edukacyjnych w rodzinnej miejscowości Jastrzębie. W latach 1974 – pełnił funkcję przewodniczącego LZS w Jastrzębiu. Od 1995 r. przewodniczy Radzie Gminnej Zrzeszenia Ludowych Zespołów Sportowych w Lipnie. Przez okres 10. lat wchodził w skład Prezydium Rady Wojewódzkiej Zrzeszenia LZS we Włocławku. Od 1999 r. jest członkiem RWZ LZS w Bydgoszczy. Społecznik, wielki miłośnik sportu, który pragnie wiedzę oraz swoje umiejętności przekazać młodszemu pokoleniu.

Chojnicka Czesława Krystyna (ur. 1950) – emerytowana nauczycielka Szkoły Podstawowej w Jastrzębiu, poetka, członkini Lipnowskiej Grupy Literackiej i Włocławskiego Towarzystwa Naukowego. Ukończyła Uniwersytet Łódzki w 1981 r. Debiutowała w prasie regionalnej. Wydała następujące zbiory poetyckie: *Droga* (2008), *Usłysz wołanie* (2008), *Słowo do słowa* (2011), *Esencja egzystencji* (2014) oraz książki prozatorskie: *Opowiadania* (2007), *Mala i duża historia* (2009), *Sila przyjaźni* (2010). Utwory Cz. K. Chojnickiej były zamieszczane w wydawnictwach: *Więzi niebывale* (2006), *Słowem obecni* (2009), *Deo et matris* (2011), *Zasłużeni dla miasta Lipna* (2012). W Ogólnopolskim Konkursie Poetyckim otrzymała wyróżnienie w 2012 oraz w 2013 r. W swojej twórczości podejmuje tematy dotyczące bezpośrednio człowieka, jego kondycji w otaczającym świecie, zależności od sił natury, przypadku, jaki kieruje naszym życiem, może przeznaczeniem... Wiersze poetki, pełne ciepła i wyrozumiałości tworzą swego rodzaju azyl; zwracają uwagę na rzeczy pozornie drobne, powszednie, a jednak składające się na całość i jakość istnienia ludzkiego. Autorka książki *Mala i duża historia* dotyczącej realiów II wojny światowej i okupacji hitlerowskiej, w tym działalności żołnierzy – członków Armii Krajowej.

Chojnicki Henryk ps. „Sęp” (ur. 1908 – zm. 1979) – kołodziej, żołnierz AK, założyciel PPS w Jastrzębiu, działacz społeczny spółdzielczości wiejskiej „Samopomoc Chłopska”, Gminnej Spółdzielni i Banku Spółdzielczego, radny Rady Powiatu i Gminnej Rady Narodowej.

Chojnicki Tadeusz (ur. 1938 – zm. 2015) – bibliotekarz, regionalista, założyciel koła ZMW w Jastrzębiu w 1957 r. i pierwszego Klubu „Rolnika” w województwie bydgoskim (1962 r.). Wieloletni przewodniczący LZS Jastrzębie, wiceprzewodniczący Gminnej Rady Narodowej w Lipnie oraz przewodniczący Rady Nadzorczej GS Lipno. W kwietniu 1940 r. został wysie-

dlony z rodzicami do Jastrzębia. Tam ukończył Publiczną Szkołę Powszechną i kontynuował naukę w Liceum Ogólnokształcącym im. Romualda Traugutta w Lipnie. W 1955 r. otrzymał maturę następnie podjął pracę instruktora Powiatowej Biblioteki Publicznej w Lipnie. W 1971 r. otrzymał stanowisko dyrektora Powiatowej i Miejskiej Biblioteki Publicznej. W 1992 r. powierzono mu stanowisko zastępcy dyrektora Miejskiego Centrum Kultury, które powstało w skutek połączenia Rejonowej Biblioteki Publicznej i Lipnowskiego Domu Kultury. Wspomniane stanowisko sprawował do czasu przejścia na emeryturę, czyli do 1998 r. Systematycznie podnosił swoje kwalifikacje zawodowe z dziedziny bibliotekoznawstwa. Jest autorem takich prac jak: *Stanisław Głowacki – rzeźbiarz, malarz* (1991), Lipno. Biblioteki Publiczne. *Kalendarium* (1996) oraz współautorem publikacji: *Pomnik Niepodległości* (1992), *Lipno – informator* (1992, 1993), *Niepospolici ludzie Lipna i okolic* (1995). Liczne artykuły autorstwa Tadeusza Chojnickiego były drukowane na łamach „Gazety Lipnowskiej”, dokumentując pracę kulturalno-oświatową, portrety osób zasłużonych dla regionu, a także ważniejsze wydarzenia społeczno-gospodarcze. Podobną tematyką zajmował się na łamach „Gazety Kujawskiej” i „Włocławskiego Tygodnika”. Znając ślady przeszłości wsi i szkoły oraz wybitnych ludzi żyjących na przestrzeni dziejów Tadeusz Chojnicki zaproponował przyjęcie za patrona szkoły Kazimierza Różyckiego – filantropa, wielkiego społecznika, człowieka zasłużonego dla miasta Lipna. Propozycja spotkała się z aprobatą środowiska lokalnego i nauczycieli. Za wzorową pracę zawodową i aktywną działalność społeczną był wielokrotnie nagradzany i wyróżniany odznaczeniami państwowymi, resortowymi i regionalnymi. Wyróżniony Złotym Krzyżem Zasługi, złotą odznaką „Za zasługi dla województwa włocławskiego”. Rada Miejska w Lipnie nadała Tadeuszowi Chojnickiemu tytuł „Zasłużony dla miasta Lipna”. Należał do wyjątkowo aktywnych osób, miłośnik ziemi dobrzyńskiej, literatury i historii regionalnej. Służył swoją wiedzą, uczestnicząc w wielu poczynaniach w dziedzinie kultury i życia społecznego. Z pewnością jest tą osobą, która na trwale wpisała się w dzieje Lipna, Jastrzębia i regionu ziemi dobrzyńskiej.

Gajewski Wincenty (ur. 1918 – zm. 1989) – kowal, żołnierz AK, więzień obozu koncentracyjnego Stutthofie.

Kłudkowski Jerzy Włodzimierz (ur. 1932 r.) – wybitny pedagog, poeta, lecznik. Rodowity mieszkaniec Jastrzębia. Siostrzeniec Józefa Wiśniewskiego ps. „Szczerba”. W 1951 r. ukończył Państwową Szkołę Ogólnokształcącą Stopnia Licealnego w Lipnie, klasa o profilu pedagogicznym. Pracując zawodowo ukończył w 1978 r. studia magisterskie na wydziale Biologii i Nauk o Ziemi Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Z kolei w latach 1971-1972 uczestniczył w rocznym kursie stacjonarno-zaocznym dla dyrektorów szkół podstawowych, prowadzonych przez Okręgowy Ośrodek Metodyczny w Bydgoszczy. W roku szkolnym 1973/1974 i 1978/1979 był uczestnikiem w powszechnym samokształceniu kadr kierowniczych oświaty, organizowanych przez Instytut Kształcenia Nauczycieli i Badań Oświatowych w Bydgoszczy. W 1990 r. uzyskał pierwszy stopień specjalizacji zawodowej w zakresie organizacji i zarządzania oświatą. Pracę zawodową rozpoczął w 1951 r. jako nauczyciel tymczasowy w Szkole Podstawowej w Czernikowie. Rok później został przeniesiony do Szkoły Podstawowej na Mazowszu, gdzie pracował do listopada 1952 r. Od tego czasu odbywał zasadniczą służbę wojskową. W grudniu 1954 r. podjął pracę nauczycielską w szkole podstawowej w Jastrzębiu. Pracując zawodowo ukończył w 1978 r. studia magisterskie na Wydziale Biologii

i Nauk o Ziemi Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Przez cały czas pracy zawodowej angażował się w działalność na rzecz lokalnej społeczności. Poświęcił dużo czasu rozwojowi, odradzającego się w latach pięćdziesiątych, ruchu harcerskiego. Był opiekunem drużyny harcerskiej w Jastrzębiu, pełniąc jednocześnie funkcję zastępcy komendanta Hufca ZHP w Lipnie. Za wzorową pracę zawodową i aktywną działalność społeczną był wielokrotnie wyróżniany odznaczeniami państwowymi, resortowymi i regionalnymi. Posiada m.in. Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski, Złoty Krzyż Zasługi, Srebrny Krzyż Zasługi, Złotą Odznakę ZNP, złotą odznakę „Za zasługi dla województwa wrocławskiego”. W 1974 r. za wybitne osiągnięcia w pracy dydaktycznej i wychowawczej otrzymał nagrodę ministra oświaty i wychowania.

Łączkowski Juliusz i Przybylski Franciszek – włościanie z Jastrzębia, uczestnicy Powstania Styczniowego (1863-1864).

Niżdziński Kazimierz (ur. 1891 – zm. 1939) – kierownik Publicznej Szkoły Powszechnej w Jastrzębiu w latach 1931-1939. Zginął w listopadzie 1939 r. w obozie Hohenbruch.

Rozen Andrzej Piotr (ur. 1955 – zm. 2012) – politolog, wieloletni zawodnik LZS Jastrzębie i jego sekretarz. W latach 1999-2012 Sekretarz Gminy Lipno.

Rozen Józef (ur. 1914 – zm. 2009) – żołnierz „września”, jeńiec wojenny wzięty do niewoli w ZSRR, a następnie przekazany do Niemiec. Długotrwały mieszkaniec Jastrzębia. Służbę wojskową odbył w 8 Batalionie Pancernym Bydgoszczy. 24 sierpnia 1939 r., po dwóch latach rezerwy, został powołany do jednostki macierzystej w Bydgoszczy i przydzielony jako mechanik do patrolu reperacyjnego. Po wycofaniu się jednostki z Brześcia został wzięty do niewoli sowieckiej, pośród 12 tysięcy żołnierzy, 400 oficerów i jednego generała z Okręgu Kraków. W Ostaszkowie, około 300 kilometrów za Moskwą zostali ułokowani w obozie sprzed I wojny światowej znajdującym się w podmokłych lasach. Następnie, w połowie listopada przerzuceni do Smoleńska, później do Brześcia n. Bugiem, by na koniec zostać przekazanym Niemcom. Jednak już bez oficerów i generała. Józef Rozen był jednym z jeńców, którzy trafili do Stalagu II A w Neubrandenburgu. Umieszczono ich w namiotach, chociaż był już koniec listopada i doskwierało zimno. Stamtąd trafił do majątku, jako robotnik rolny, a następnie w charakterze rzemieślnika – kowala do wioski Golden Baum, gdzie głównym zajęciem było masowe podkuwanie koni. Kiedy Armia Czerwona wkroczyła do Polski, wraz z licznymi Polakami, z Golden Baum powrócił piechotą do Pily. Następnie pociągiem do Torunia i do rodzinnego Jastrzębia.

Retlikowska Irena (ur. 1959 r.) – pedagog, dyrektor Szkoły Podstawowej im. Kazimierza Różyckiego w Jastrzębiu. W Złotej, gmina Gluchów, ukończyła Szkołę Podstawową. Następnie w Rawie Mazowieckiej Liceum Ogólnokształcące. Jest absolwentką Uniwersytetu Łódzkiego w dziedzinie etnografii. W 1988 r. ukończyła roczny kurs pedagogiczny organizowany przez Wojewódzki Ośrodek Doskonalenia Zawodowego Nauczycieli we Wrocławku. W 2000 r. studia podyplomowe z zarządzania oświatą we Wrocławskiej Wyższej Szkole Humanistyczno-Ekonomicznej, a rok później studia podyplomowe z zakresu informatyki na Uniwersytecie Łódzkim. W 1987 r. podjęła pracę w Szkole Podstawowej w Jastrzębiu, a od

1991 r. pełni funkcję dyrektora tej placówki. Regionalistka, miłośniczka ziemi dobrzyńskiej, ale przede wszystkim krzewicielka lokalnej historii, tradycji i kultury regionu. Dzięki jej zaangażowaniu oraz inicjatywie dzień 3 czerwca 2000 r. wpisał się na trwałe do kart historii szkoły. Była jedną z inicjatorek działań mających na celu nadanie szkole patrona i ufundowanie sztandaru. 1 kwietnia 2003 r. szkoła otrzymała zgodę Urzędu Gminy w Lipnie na podjęcie kroków zmierzających do nadania imienia i sztandaru. Natomiast 5 czerwca 2004 r. miała miejsce uroczystość nadania imienia i sztandaru Szkole Podstawowej w Jastrzębiu. Patronem został założyciel szkoły w Jastrzębiu – Kazimierz Różycki. W latach 2009-2010 miała miejsce rozbudowa szkoły połączona z remontem generalnym istniejącego budynku. Pieczę nad owym remontem sprawowała dyr. szkoły – Irena Retlikowska. W 2013 r. szkoła w Jastrzębiu obchodziła 100. rocznicę swojego istnienia. Dzięki zaangażowaniu pani dyr. w przygotowanie merytoryczne, zbiór fotografii i dokumentów archiwalnych z życia Jastrzębia uroczystość, a także przybliżenie sylwetki patrona szkoły ten piękny jubileusz mógł się poszczycić imponującym zbiorem dokumentów historycznych. Wyraża stałą troskę o unowocześnienie procesu dydaktycznego w szkole, angażując się przy tym w działalność na rzecz środowiska lokalnego.

Różycki Kazimierz (ur. 1873 – zm. 1956) właściciel majątku ziemskiego Jastrzębie w latach 1903 – 1939, wielki społecznik okresu międzywojennego, patriota, budowniczy szkół w powiecie lipnowskim, fundator wielu przedsięwzięć budowlanych m.in. Gimnazjum w Lipnie i Szkoły Powszechnej w Jastrzębiu. Ziemianin czynnie uczestniczący w życiu społecznym i kulturalnym. Filantrop, który wniósł duże zasługi w rozwój oświaty na terenie powiatu lipnowskiego. Znany i ceniony działacz społeczny i gospodarczy. Zmarł 13 września 1956 r. Jego grobowiec znajduje się na cmentarzu parafialnym w Lipnie. Był też prezesem i członkiem licznych stowarzyszeń ziemskich, oświatowych i kulturalnych. Za swoją działalność został uhonorowany tytułem „Zasłużony dla miasta Lipna”. Jego imię nosi Szkoła Podstawowa w Jastrzębiu oraz jedna z ulic Lipna. Różycki był ostatnim właścicielem majątku do wybuchu II wojny światowej. W czasie działań zbrojnych i okupacji hitlerowskiej Kazimierz Różycki przeżywa gehennę, to dla niego okres prześladowań i upokorzeń. Majątek został przejęty przez niemieckie władze okupacyjne, a sam Różycki aresztowany. Dzięki wstawiennictwu Hipolita Aleksandrowicza (właściciela majątku Łochocin), został zwolniony z lipnowskiego gestapo i wyjechał do Warszawy. Po pewnym czasie powrócił do Jastrzębia i otrzymał zezwolenie na pracę w majątku jako gajowy. Po wyzwoleniu spod okupacji hitlerowskiej w 1945 r. majątek Kazimierza Różyckiego, o powierzchni 356 ha na mocy dekretu PKWN „O reformie rolnej”, uchwalonego 6 września 1944 r., został przejęty na własność Skarbu Państwa, a następnie rozparcelowany. Na mocy tego dekretu następuje w kraju likwidacja ziemiaństwa i należących do nich majątków.

Wesolowski Hieronim (ur. 1920 – zm. 2004) – weteran II wojny światowej, uczestnik bitwy pod Monte Cassino. Przed wojną mieszkał w Jastrzębiu. Od 9 września 1941 r. został żołnierzem Armii Polskiej w ZSRR. W 1942 r. po jej ewakuacji do Iranu i Iraku służył na Środkowym Wschodzie do lutego 1944 r., a następnie został przerzucony z korpusem do Włoch. Tam, przydzielony do 5. Kresowej Dywizji Piechoty walczył przeciwko wojskom hitlerowskim uczestnicząc m.in. w bitwie pod Monte Cassino. Do 8 stycznia 1947 r. pełnił służbę w Polskich Siłach Zbrojnych pod Dowództwem Brytyjskim. W maju 1947 r. powrócił do kraju i zamieszkał w Krakowie.

Wilczewski Mateusz – właściciel dóbr jastrzębskich w latach 1819-1833, uczestnik powstania listopadowego, partyzant ugrupowania „Zemsta Ludu”. W 1819 r. nabył dobra Jastrzębie. Brał udział w partyzantce 1833 r. kontaktując się w lesie lubowidzkim z Kalikstem Borzewskim* i Arturem Zawiszą**. Podążając przez teren Królestwa Polskiego w kierunku Litwy spotkał się również z M. Szymańskim – dowódcą okręgowym grodzieńsko-litewskim „Zemsty Ludu”. Przyjął w swoim domu rannego powstańca – Roberta Kurellę*** i przetransportował go za granicę. Po powstaniu zbiegł do Anglii, gdzie był członkiem Komisji Emigracji Polskiej w Londynie.

*Kalikst Borzewski ps. Gądomski (ur. 1805 – zm. 1836) – żołnierz tragiczny. Właściciel Chojna. Uczestnik powstania listopadowego, emigrant, działacz polityczny. Rozwijając partyzantkę z Arturem Zawiszą, planował atak na garnizony rosyjskie w Płocku i Lipnie. 1 sierpnia 1836 r. poległ w bitwie pod Zubiri w Hiszpanii.

**Artur Zawisza (ur. 1809 – zm. 1833) – Kpt. wojsk polskich, działacz niepodległościowy, przywódca „Zemsty Ludu”. 26 listopada 1833 r. skazany na śmierć przez powieszenie.

*** Robert Kurella (ur. 1816 – 1833) – uczestnik powstania listopadowego i partyzantki 1833 r.

Wiśniewski Józef ps. „Szczerba” (ur. 1897 – zm. 1945) – urodził się w Jastrzębiu, gdzie też prowadził gospodarstwo rolne. Był zawodowym żołnierzem w stopniu sierżanta. Brał udział w I wojnie światowej (1914 r.) i wojnie polsko-bolszewickiej (1920 r.). W Jastrzębiu rozpoczyna działalność polityczną w „Strzelcu”, gdzie prowadził przysposobienie obronne. Szkolił również młodzież w lipnowskim gimnazjum. Wraz z wybuchem II wojny światowej, we wrześniu 1939 r., z członków „Strzelca” zorganizował w Lipnie Kompanię Obrony Warszawy, którą poprowadził przez Włocławek, w kierunku stolicy. 18 września oddział zostaje rozbity nad Bzurą, a Józef Wiśniewski dostaje się do niewoli niemieckiej i po kilku dniach ucieka z obozu jenieckiego. Powraca do Jastrzębia, gdzie musi się ukrywać przed okupantem hitlerowskim. Niebawem rozpoczyna działalność konspiracyjną w powiecie lipnowskim. W listopadzie 1939 r. utworzył organizację podziemną POZ „Znak”, przekształconą później na Związek Walki Zbrojnej i Armię Krajową, zostając jej komendantem na powiat lipnowski. Cały czas poszukiwany przez Niemców, nieustannie musiał zmieniać miejsce zamieszkania. Żyjąc w ukryciu, w końcu 1941 r. pomieszkują na plebanii w Suminie, gdzie pracuje przy robotach ziemnych. 7 lipca 1942 r. zostaje aresztowany. Skutego łańcuchami odprowadzono na posterunek żandarmerii w Kikole, a następnie przewieziono do więzienia w Grudziądzu. Przekupując żandarmów, z początkiem sierpnia 1942 r., ucieka z więzienia. Powraca na teren powiatu lipnowskiego, by tu – w karnkowskim lesie – przekazać dokumenty organizacji Czesławowi Lulińskiemu ps. „Stańczyk”. Pod koniec sierpnia 1942 r. otrzymuje dokumenty na nazwisko Malinowski i wraz z rodziną ucieka do Warszawy. W stolicy dalej prowadzi działalność konspiracyjną nawiązując kontakt z Kazimierzem Kellerem* ps. „Kazik”, członkiem AK. Od 1944 r. zamieszkał przy ulicy Londyńskiej 10 na warszawskiej Pradze. Niebawem zostaje wcielony do LWP – 5 zapasowego pułku piechoty, z którym przemierza szlak bojowy przez Łódź, Poznań, Wrocław, aż do Dreżna już jako podporucznik. Po kapitulacji hitlerowskiego okupanta z rozkazu dowódcy pułku, zostaje na gospodarstwie rolnym jako zarządca we wsi Ulisdorf. Interesuje się nim Urząd Bezpieczeństwa w Lipnie. W 1945 r. podczas aresztowania przez NKWD zostaje ranny w okolice serca, w wyniku czego umiera w legnickim szpitalu, pozostawiając po sobie pamięć żarliwego patrioty, oddanego słusznej sprawie i walce o nie-

podległość kraju.

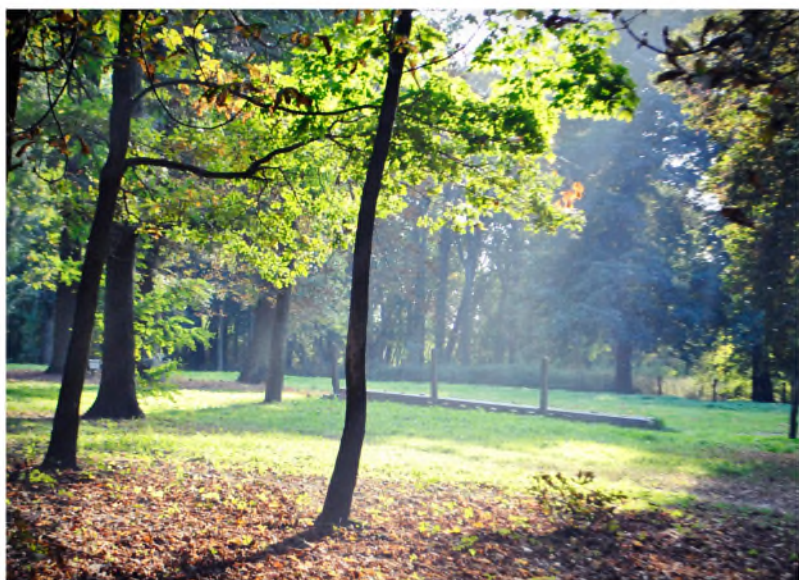
* Kazimierz Keller, podporucznik Wojska Polskiego, odznaczony krzyżem *Virtuti Militari*.

Sadowski Józef ps. „Zagończyk”, „Świt”, „Sęp” (ur. 1909 – zm. 2004) – w latach 1927-1928 służył ochotniczo w 1. Pułku Czołgów w Żurawicy. W 1939 r. utworzył w Jastrzębiu organizację do walki z Niemcami pod nazwą „Wolność i Sprawiedliwość”. W styczniu 1942 r. przygotował i wykonał akcję mającą na celu odebranie Niemcom map taktycznych, które dotyczyły koncentracji wojsk niemieckich nad Bugiem, co miało spowodować przygotowanie agresji w stronę ZSRR. Następnie, wspomniane dokumenty przekazał komendantowi okręgu POZ. Miesiąc później w Suminie zorganizował pomoc i ułatwił ucieczkę ściganemu przez gestapo Józefowi Wiśniewskiemu, ps. „Szczurba” oraz jego najbliższej rodzinie. W okresie 1942-1943 sprawował stanowisko komendanta obwodu AK „Postój” Lipno. W 1943 r. został powołany w skład Okręgu AK „Pomorze”. Z rozkazu Komendy Głównej w 1943 r. odznaczony krzyżem *Virtuti Militari* V klasy. W 1943 r. został aresztowany i więziony w Lipnie, Grudziądzu, Toruniu, Poznaniu, a następnie w obozie koncentracyjnym Mauthausen. Po wyzwoleniu powrócił do kraju i zamieszkał w Warszawie. Awansował do stopnia podpułkownika⁷³

73 R. Specjański, *Jastrzębie...*, Włocławek 2002, s. 130.

12. Piękno jest tuż obok – pejzaże Jastrzębia

Dziś Jastrzębie jest jedną z urokliwych miejscowości w Gminie Lipno. Dawny zespół parkowo-dworski stał się lokalnym miejscem kultury, gdzie oprócz mieszczącej się biblioteki organizowane są liczne spotkania kulturalno-towarzyskie. Bogata historia Jastrzębia, tradycje ludowe, piękno i urokliwość jastrzębskiego parku wciąż przypominają wydarzenia z minionych lat.

Fot. 35,36. Park podworski w Jastrzębiu (fot. E.Włodarczyk)

Fot. 37 Dawny dwór Kazimierza Różyckiego przed remontem (fot. E.Włodarczyk)

Fot. 38 Dwór na tle stawu (fot. E.Włodarczyk)

Fot. 39 Jastrzębie zimą – dawny dwór rodu Różyckich, obecnie w budynku mieści się filia Biblioteki Publicznej w Jastrzębiu – budynek jeszcze przed remontem (fot. E.Włodarczyk)

Fot. 40 Wiosna (fot. E.Włodarczyk)

Fot. 41 Wiosenne porządki (fot. E.Włodarczyk)

Fot. 42 Droga w Jastrzębiu (fot. E.Włodarczyk)

Bibliografia

- Bartoszewski R., Chrobak D., Grzymowicz M., Żuchowski Z., *Edukacja regionalna*, Dobrzyń nad Wisłą, 2007.
- Bartoszewski R., Góźdz Z., *Z dziejów Ziemi Dobrzyńskiej 3*, Dobrzyń nad Wisłą 2002.
- Boniecki A., *Herbarz polski. Wiadomości historyczno-genealogiczne o rodach szlacheckich*, t. 8, Warszawa 1905.
- Biliński A., *Szlachta ziemi dobrzyńskiej za ostatnich Jagiellonów*, Warszawa 1932.
- Chojnicka Cz. K., *Mala i duża historia*, Lipno 2009.
- Chojnicka Cz. K., *Słowo do słowa*, Lipno 2011.
- Chojnicka Cz. K., *Esencja egzystencji*, Lipno 2014.
- Galkowski P., *Genealogia ziemiaństwa. Ziemi dobrzyńskiej XIX – XX wieku*, Rypin 1997.
- Guldon Z., *Mapy ziemi dobrzyńskiej w drugiej połowie XVI w.*, Toruń 1967.
- Góźdz Z., *Z dziejów Ziemi Dobrzyńskiej*, Dobrzyń nad Wisłą 1997.
- Góźdz Z., *Z dziejów Ziemi Dobrzyńskiej 4*, Dobrzyń nad Wisłą 2000.
- Góźdz Z., *Ziemia lipnowska w okresie wojny i okupacji hitlerowskiej 1939-1945*, Lipno 1988.
- Góźdz Z., *Niepospolici ludzie Lipna i okolic*, Lipno 1995.
- Góźdz Z., *Lipno*, Lipno 1991.
- Góźdz Z., *Lipno w XX wieku V*, Lipno 2000.
- Jałowicz J., *Wiersze*, Lipno 1997.
- Paprocki B., *Herby rycerstwa polskiego*, Kraków 1858.
- Karwicka., *Kultura ludowa ziemi dobrzyńskiej*, Warszawa – Toruń – Poznań 1979.
- Krajewski M., *Kujawy wschodnie i Ziemia Dobrzyńska w latach okupacji hitlerowskiej (1939 – 1945)*, Włocławek 2002.
- Krajewski M., *Wartości kulturowe ziemi dobrzyńskiej*, Dobrzyń nad Wisłą 2011.
- Krajewski M., *Z krwi waszej posiew wolności. Ludzie i miejsca powstania styczniowego na ziemi dobrzyńskiej*, Rypin 2013.
- Krajewski M., Mietz A., *Zabytki ziemi dobrzyńskiej*, Włocławek 1996.
- Krajewski M., *Słownik biograficzny ziemi dobrzyńskiej (do 1945 r.)*, Lipno 1992.
- Krajewski M., *Ziemia dobrzyńska. Zeszyty historyczne dobrzyńskiego oddziału WTN VI*, Rypin 1999.
- Krut-Horonzak O., Kajzera L., *Stolica i region. Włocławek i jego dzieje na tle przemian Kujaw i ziemi dobrzyńskiej. Materiały z sesji naukowej (9-10 maja)*, Włocławek 1995.
- Kunikowski S., *Materiały do dziejów rezydencji w Polsce. Ziemia Dobrzyńska*, tom II, cz. 2, Włocławek 2003.
- Kuźnicka D., *Walka z okupantem hitlerowskim na Kujawach i ziemi dobrzyńskiej*, Włocławek 1985.
- Lewandowski R., *Martyrologia powiatu lipnowskiego w latach 1939-1945*, Lipno 1984.
- Lewandowski R., *Losy żołnierzy lipnowskich w drugiej wojnie światowej*, Lipno 1984.
- Mann T., *Doktor Faustus*, przeł. M. Kurecka i W. Wirpsza, Wrocław 2004.
- Retlikowska I., *Historia Szkoły Podstawowej im. Kazimierza Różyckiego w Jastrzębiu w latach 1913-2013*, Lipno 2013.
- Specjański R., *Lipno i okolice. Materiały do monografii*, Lipno-Włocławek 2016.
- Specjański R., *Jastrzębie. Wieś – gmina – gromada*, Włocławek 2002.
- Zugaj L., *Historia administracji w gminie Lipno*, Lublin 2016.
- Spis czasopism wykorzystanych w pracy
- „Gazeta Lipnowska”, nr 14/1993.
- „Gazeta Lipnowska”, nr 40/2000.
- „Gazeta Lipnowska”, nr 42/2001.
- „Gazeta Lipnowska”, nr 46/2002.
- „Gazeta Lipnowska”, nr 49/2003.
- „Gazeta Lipnowska”, nr 50/2004.
- „Gazeta Lipnowska”, nr 53/2013.
- „Gazeta Lipnowska”, nr 55/2016.
- „Gazeta Lipnowska”, nr 65/2017.
- Zbiory instytucji
- Kronika Szkoły Powszechnej w Jastrzębiu
- Kronika Ludowego Zespołu Sportowego w Jastrzębiu

„...w marzeniach na chwilę do Jastrzębia wrócić...”

Patriotyzm to moja historia, moich przodków i moje rodzinne strony. Mój patriotyzm. Miejsca, które na trwałe pozostawiły ślady wydarzeń. Osoby, mające istotny wpływ na dzieje lokalnej społeczności. Ludzie idei, bez nich nie byłoby przyszłości. Tego, co jest teraz – naszej „małej ojczyzny”. Żołnierze Armii Krajowej, uczestnicy powstania styczniowego i bitwy pod Monte Cassino, weterani II wojny światowej, jeńcy wojenni, filantropi, lokalni poeci, sportowcy, społecznicy i pedagodzy na czele z wyróżniającą się postacią dziedzica Kazimierza Różyckiego – ostatniego właściciela majątku Jastrzębie. W zabytkowym dworze należącym niegdyś do rodu Różyckich obecnie mieści się filia Biblioteki Publicznej Gminy Lipno. Miejsce o charakterze edukacyjno-kulturalnym, ale też miejsce spotkań lokalnej społeczności. Miejsce, w którym tworzy się historia.

ISBN 978-83-943516-2-5

9 788394 351625

ISBN: 978-83-943516-2-5

DOFINANSOWANO ZE ŚRODKÓW
MUZEUM HISTORII POLSKI
W WARSZAWIE W RAMACH
PROGRAMU „PATRIOTYZM JUTRA”

MUZEUM HISTORII POLSKI

PATRIOTYZM
JUTRA